МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ, СПОРТУ ТА РЕАБІЛІТАЦІЇ
КАФЕДРА МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: Інституційна взаємодія органів публічної влади у виборчому процесі

Здобувача вищої освіти II курсу, МПА-22-1 групи,
спеціальності 281 Публічне управління та адміністрування,
освітня програма «Регіональне управління та самоврядування».

_____ Духніч Євгеній Ігорович

Науковий керівник _____ Канцур Інна Григорівна, к.е.н., доцент, доцент кафедри

Керівник освітньо-професійної програми _____ Близнюк Андрій Станіславович, д.н.держ.упр., доцент, в.о. завідувача кафедри

Допущено до захисту за рішенням кафедри менеджменту та публічного управління
протокол від «15» січня 2024 № 4

В.о. завідувача кафедри менеджменту та публічного управління _____ Близнюк Андрій Станіславович, д.н.держ.упр., доцент

Реєстрація № 24 05.02.2024 _____
(дата) (підпис відповідальної особи)

Результати перевірки _____ 19.01.2024 _____
(до захисту, на доопрацювання) (дата) (підпис)

Результат захисту 4 (добре) / 84 бали 14.02.2024 _____
(оцінка) (дата) (підпис)

Голова комісії: _____ А. І. Варшавець
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени комісії:

_____ А. С. Близнюк
(підпис) (ініціали, прізвище)

_____ Н. В. Грабовенко
(підпис) (ініціали, прізвище)

_____ М. В. Гуляєвський
(підпис) (ініціали, прізвище)

БЛАНК ОЦІНЮВАННЯ ВИПУСКНОЇ РОБОТИ

Об'єкти контролю	Діапазон оцінки в балах	Фактична кількість балів	Примітки	Дата, П.І.П.: керівника, голови комісії членів комісії, секретаря, (підписи)
ОЦІНЮВАННЯ ДИПЛОМНОЇ РОБОТИ КОМІСІЄЮ ПО ЗАХИСТУ				
1.Доповідь	від 0 до 10	10		
2. Роздатковий матеріал	від 0 до 5	5		
3. Знання теоретичного та практичного матеріалу, вміння відповідати на запитання	від 0 до 25	24		
5. Апробація (участь у конференціях)	від 0 до 10	10		
РАЗОМ БАЛІВ	від 0 до 50	49		
ЗАГАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ БАЛІВ	від 0 до 100	84		

ПЕРЕВЕДЕННЯ ОЦІНКИ ЗА 100-БАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКАЛИ ТА ШКАЛИ ЄКТС

Оцінка за 100- бальною шкалою	Оцінка за шкалою ЕКТС	Оцінка за національною шкалою	Дата	П.І.П.: голови, членів комісії, секретаря, (підпис)
84	B	4	14.02.2024	

Правила переведення оцінок до національної шкали та шкали ЕКТС

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ЄКТС	Оцінка за національною шкалою
90-100	A	5 (відмінно)
80-89	B	4 (добре)
70-79	C	
60-69	Б	3 (задовільно)
50-59	E	
35-49	ЄХ	2 (незадовільно)

Факультет соціально-гуманітарних технологій та менеджменту
Кафедра соціальної філософії та управління
Спеціальність 281 Публічне управління та адміністрування
Освітня програма «Регіональне управління та самоврядування»

Затверджую
Завідувач кафедри соціальної філософії та управління
_____ Л.В. Чупрій
«____» _____ 202 р.

Завдання на кваліфікаційну роботу
здобувачу вищої освіти

Духніча Євгенія Ігоровича
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема випускної кваліфікаційної (дипломної) роботи
Інституційна взаємодія органів публічної влади у виборчому процесі
Затверджена наказом ректора від « 13 » 02 2023 N197
2. Строк здачі закінченої роботи 05.02.2024 р.
3. Цільова установка

Мета роботи здійснити загальнотеоретичну характеристику інституційного виміру сучасної публічної влади та її інститутів у виборчому процесі

Об'єкт дослідження процеси трансформації системи публічногої влади в України як ключового чинника демократизації українського суспільства

Предмет дослідження становлення та розвиток вітчизняного виборчого процесу, в контексті взаємодії українського суспільства з органами публічної влади та органами місцевого самоврядування України.

4. Вихідні дані до роботи
5. Перелік графічного матеріалу рисунки, таблиці, діаграми: Рис. 2.1. Кількість створених військових адміністрацій; Рис.2.2. Категорії учасників опитування в межах аналізу взаємодії влади та суспільства; Рис.2.3. Розподіл респондентів дослідження по областях, в межах аналізу; Рис.2.4. Розподіл респондентів за населеними пунктами; Рис. 2.5. Популярні форми демократії (кількість відповідей); Рис. 2.6. Ефективні форми демократії (кількість відповідей); Рис.2.7. співвідношення популярних та ефективних форм прямої демократії.
6. Зміст кваліфікаційної роботи (перелік питань за кожним розділом)

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-СУТНІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНСТИТУЦІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ; 1.1. Теоретичні аспекти обирати та бути

обраним до органів публічної влади: 1.2. Інституційний підхід взаємодії держа суспільства; 1.3. Компоненти інституційної взаємодії в українському політи процесі. РОЗДІЛ 2. ПОТОЧНИЙ СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ ІНСТИТУЦ ЗВАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ У ВИБОРЧОМУ ПРОЦЕСІ В УК 2.1. Аналіз суспільно-політичних умов процесу трансформації змісту діял публічної влади; 2.2. Функціонування інституту державного управління вибо процесу на принципах відкритого партнерства; 2.3. Реалізація інституційної вза публічної влади у виборчому процесі в умовах дії режиму воєнного стану в У РОЗДІЛ 3. СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ІНСТИТУТУ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ

Календарний план виконання роботи

№ п/п	Назва етапів виконання кваліфікаційної роботи	Строк виконання		Прим
		За планом	Фактично	
1.	Вибір теми, вивчення літературних джерел, постановка проблеми та складання плану роботи	28.11.2022	28.11.2022	
2.	Підготовка першого розділу роботи та подання його керівнику	26.06.2023	26.06.2023	
3.	Підготовка другого розділу роботи та подання його керівнику	20.12.2023	20.12.2023	
4.	Підготовка третього розділу роботи та подання його керівнику	25.12.2023	25.12.2023	
5.	Підготовка вступу та формування висновків, списку літературних джерел. Оформлення роботи згідно вимог ДПУ та подання її керівнику	28.12.2023	28.12.2023	
6.	Доопрацювання робити з урахуванням зауважень керівника	до 15.01.2024	15.01.2024	
7.	Отримання відгуку керівника	25.01.2024	25.01.2024	
8.	Отримання зовнішньої рецензії	29.01.2024	29.01.2024	
9.	Попередній захист роботи	18.01.2024 19.01.2024	19.01.2024	
10.	Перевірка роботи на унікальність	22.01.2024	22.01.2024	
11.	Допуск кваліфікаційної роботи до захисту зав.каф.	до 05.02.2024		
12.	Захист роботи	14.02.2024 15.02.2024		

7. Дата видачі завдання « 14 » 02 2023 р.

8. Керівник випускної кваліфікаційної роботи _____ (підпис) І.Г. Канцур (прізвище, ініціали)

10. Керівник освітньо-професійної програми _____ (підпис) А.С. Близнюк (прізвище, ініціали)

11. Завдання до виконання отримав здобувач вищої освіти _____ (підпис) Є.І. Духніч (прізвище, ініціали)

ANNOTATION

Institutional interaction of public authorities in the election process

The purpose of the qualification work is to carry out a general theoretical characterization of the institutional dimension of modern public power and its institutions in the election process.

The tasks of the qualification work are defined as:

- Reveal the theoretical aspects of electing and being elected to public authorities;
- outline the institutional approach of interaction between the state and society;
- characterize the components of institutional interaction in the Ukrainian political process;
- to analyze the socio-political conditions of the process of transformation of the content of the activity of public authorities in Ukraine;
- to investigate the peculiarities of the functioning of the institute of state management of the election process based on the principles of open partnership;
- describe the process of implementation of institutional interaction of public authorities in the election process under the conditions of martial law in Ukraine.
- to determine the modern challenges of the institution of the state in Ukraine.

The subject of research is the formation and development of the national election process, in the context of the interaction of Ukrainian society with public authorities and local self-government bodies of Ukraine.

The object of the study is the process of transformation of the system of public power in Ukraine as a key factor in the democratization of Ukrainian society.

Based on the results of the research, conclusions were formulated and reasonable proposals were made.

Obtained results The theoretical propositions developed in the research have been brought to the level of concrete proposals that can be implemented in the domestic practice of state administration regarding the cooperation of authorities, as well as to ensure the teaching of the academic discipline "Public administration and administration", "State and regional administration".

The qualification work contains __79___ pages, ___-___ tables, __7___ figures, a list of used sources with __41_____names.

Key words: public power, election process, democracy, institutional approach, institution of power, open partnership, martial law.

The year of completion of the thesis is 2023-2024.

The year of job protection is 2024.

АНОТАЦІЯ

Інституційна взаємодія органів публічної влади у виборчому процесі

Мета кваліфікаційної роботи здійснити загальнотеоретичну характеристику інституційного виміру сучасної публічної влади та її інститутів у виборчому процесі.

Завданнями кваліфікаційної роботи визначено:

- Розкрити теоретичні аспекти обирати та бути обраним до органів публічної влади;
- окреслити інституційний підхід взаємодії держави та суспільства;
- охарактеризувати компоненти інституційної взаємодії в українському політичному процесі;
- проаналізувати суспільно-політичні умови процесу трансформації змісту діяльності публічної влади в Україні;
- дослідити особливості функціонування інституту державного управління виборчого процесу на принципах відкритого партнерства;
- описати процес реалізація інституційної взаємодії публічної влади у виборчому процесі в умовах дії режиму воєнного стану в Україні.
- визначити сучасні виклики інституту держави в Україні.

Предмет дослідження становлення та розвиток вітчизняного виборчого процесу, в контексті взаємодії українського суспільства з органами публічної влади та органами місцевого самоврядування України.

Об'єкт дослідження – процеси трансформації системи публічної влади в України як ключового чинника демократизації українського суспільства.

За результатами дослідження сформульовано висновки та зроблено обгрунтовані пропозиції.

Одержані результати Розроблені в дослідженні теоретичні положення доведені до рівня конкретних пропозицій можуть бути реалізовані у вітчизняній практиці державного управління щодо співпраці органів влади, також для забезпечення викладання навчальної дисципліни «Публічне управління та адміністрування», «Державне та регіональне управління».

Кваліфікаційна робота містить __79___ сторінок, ___-___таблиці, __7___рисунків, список використаних джерел з __41_____найменування.

Ключові слова: публічна влада, виборчий процес, демократія, інституційний підхід, інститут влади, відкрите партнерство, воєнний стан.

Рік виконання дипломної роботи 2023-2024.

Рік захисту роботи 2024.

ЗМІСТ

ВСТУП **9**

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-СУТНІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНСТИТУЦІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ **13**

1.1. Теоретичні аспекти обирати та бути обраним до органів публічної влади 13

1.2. Інституційний підхід взаємодії держави та суспільства 23

1.1. Компоненти інституційної взаємодії в українському політичному процесі 28

РОЗДІЛ 2. ПОТОЧНИЙ СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ ІНСТИТУЦІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ У ВИБОРЧОМУ ПРОЦЕСІ В УКРАЇНІ **35**

2.1. Аналіз суспільно-політичних умов процесу трансформації змісту діяльності публічної влади 35

2.2. Функціонування інституту державного управління виборчого процесу на принципах відкритого партнерства 43

2.3. Реалізація інституційної взаємодії публічної влади у виборчому процесі в умовах дії режиму воєнного стану в Україні. 48

РОЗДІЛ 3. СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ІНСТИТУТУ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ **59**

ВИСНОВКИ **66**

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ **70**

ДОДАТКИ **76**

ВСТУП

Актуальність теми. Інституційна характеристика держави пов’язана з розглядом її як виокремленої із соціального середовища певної цілісності, організованої системи різноманітних елементів, що перебувають у взаємній залежності та виконують певні функції. Відтак, аналізові підлягають сучасна держава як самостійний інститут політичної системи та інститути сучасної держави як особливі її складові.

Інституціоналізація має ще один важливий аспект: зміцнення, усталення держави передбачає ризики тоталітаризму, автократії, згортання чи навіть придушення демократії, і це ще більше актуалізує проблему розвитку інститутів, здатних протистояти негативним для суспільства проявам і тенденціям. Усе зазначене безпосередньо стосується України, державні інститути якої перебувають у стані розвитку та недовершеності, а відтак потребують постійного коригування, що підтверджує високу актуальність, теоретичну і практичну значущість проблематики інституційної характеристики держави в сучасних умовах.

В умовах кардинальних змін та сучасних реформ в українському суспільстві, всебічної демократизації політичного життя нагальними перед Україною постають три взаємопов'язаних завдання суспільного розвитку.

По-перше – удосконалення публічного управління, приведення його у відповідність з тенденціями світового розвитку управлінської діяльності, з передовим досвідом Європейського співтовариства.

По-друге – реформування громадянського суспільства, недостатній рівень розвитку якого в сучасній Україні стримує динаміку демократичних змін, досягнення відповідного європейським країнам рівня життя громадян.

По-третє – удосконалення виборчої системи як механізму системного інституціонування органів публічної влади держави в напрямку переходу до відкритих регіональних партійних списків як найбільш демократичної форми взаємодії політичних партій та органів державної влади в політичній системі

сучасного суспільства. Ключовою ланкою розвитку Української держави є формування таких інституційних засад взаємодії органів державної влади та політичних партій, які створюють можливості для взаємообумовленого демократичного розвитку органів державної влади та інститутів громадянського суспільств.

У сучасних умовах суспільного реформування й розвитку громадянського суспільства та правової держави особливої актуальності набуває пошук механізмів, що забезпечують реалізацію принципів демократії. Одним із таких механізмів є виборчий процес. Через вибори громадяни реалізують своє волевиявлення та здійснюють функцію формування публічних органів влади, функціонування яких забезпечує реалізацію представницької демократії.

Так, у статті 5 Конституції України вказано, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Він здійснює владу безпосередньо та через органи державної влади й органи місцевого самоврядування

Стан і ступінь розробки проблеми в літературі. Більшість науковців розглядає вибори як процес утворення органів публічної влади, тобто як певну активну дію. Як уже зазначалося, виборчий процес має ознаки політичного процесу. На політичній природі виборчого процесу акцентують увагу такі вітчизняні дослідники, як А. Колодій, С. Конончук, О. Мазур, Б. Райковський, А. Романюк, С. Рябов та ін., наголошуючи, що сучасним політичним процесам притаманні такі тенденції: їх раціоналізація, гуманізація через відмову від примусових форм здійснення політики, демократизація, активна участь громадянського суспільства, професіоналізація виконавців тощо.

Оскільки виборчий процес санкціоновано державою через нормативні акти, він, безперечно, є юридичним. Юридичні аспекти та підходи до управління виборчим процесом напрацьовано фахівцями з теорії держави і права, серед яких Я. Давидович, М. Мельник, Ю Ключковський, В. Погорілко, М. Ставнійчук, Є. Радченко, О. Тодика, В. Шаповал та інші вчені.

Вітчизняний досвід проведення виборчих кампаній свідчить, що вибори можуть стати одним із чинників поляризації суспільства, елементом гальмування демократичного розвитку, індикатором полярності інтересів влади й народу. У зв'язку з цим є актуальним дослідження взаємозв'язку та взаємообумовленості виборчої й політичної систем держави та процесу виборів як одного з найважливіших етапів демократичного політичного процесу.

Мета кваліфікаційної роботи здійснити загальнотеоретичну характеристику інституційного виміру сучасної публічної влади та її інститутів у виборчому процесі.

Завданнями кваліфікаційної роботи визначено:

- Розкрити теоретичні аспекти обирати та бути обраним до органів публічної влади;
- окреслити інституційний підхід взаємодії держави та суспільства;
- охарактеризувати компоненти інституційної взаємодії в українському політичному процесі;
- проаналізувати суспільно-політичні умови процесу трансформації змісту діяльності публічної влади в Україні;
- дослідити особливості функціонування інституту державного управління виборчого процесу на принципах відкритого партнерства;
- описати процес реалізація інституційної взаємодії публічної влади у виборчому процесі в умовах дії режиму воєнного стану в Україні.
- визначити сучасні виклики інституту держави в Україні.

Об'єкт дослідження – процеси трансформації системи публічногої влади в України як ключового чинника демократизації українського суспільства.

Предмет дослідження – становлення та розвиток вітчизняного виборчого процесу, в контексті взаємодії українського суспільства з органами публічної влади та органами місцевого самоврядування України.

*Методи дослідження***.** В основу методології кваліфікаційної роботи інституційної характеристики сучасної держави покладено принципи об’єктивності, історизму та плюралізму.

Емпіричну базу кваліфікаційної роботи становлять дані соціологічних і статистичних досліджень, матеріали засобів масової інформації та інтернет-ресурсів.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-СУТНІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНСТИТУЦІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

1.1. Теоретичні аспекти обирати та бути обраним до органів публічної влади.

Тривалим є шлях становлення виборчої системи України, що супроводжувався численними змінами національного законодавства, пошуком оптимальної моделі виборчої системи ще з початку 90-х років XX ст. Її належне законодавче забезпечення та правозастосовна практика є важливими з огляду на феноменологічну політико-правову природу виборів як форми прямого народовладдя, передбаченої конституційними та іншими законодавчими актами більшості сучасних держав.

За Конституцією України, відповідно до загальновизнаних міжнародно-правових стандартів, визначено право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати та бути обраними до органів державної влади й органів місцевого самоврядування. Останні є основоположними, найпоширенішими та дієвими формами участі громадян України в управлінні державними справами. Вибори, спільно з іншими демократичними правовими інститутами, дозволяють народу виступати реальним джерелом влади, визначати своїх представників і наділяти їх мандатом на здійснення його суверенних прав, а також громадянському суспільству – контролювати державу, її органи та посадових осіб.

Водночас слід зауважити, що важливим є не лише правове регулювання, а й створення відповідних умов та інструментів, що забезпечують фактичну можливість здійснення досліджуваного права в повному обсязі. У цьому контексті постає низка чинників і факторів, що впливають на активність виборців, свідомий політичний вибір, політико-

правову культуру учасників виборчого процесу, інформаційне забезпечення виборів.

Окрім конституційно-правової регламентації гарантій права обирати та бути обраним до органів публічної влади в Україні, слід зазначити, що їх втілено й у низку нормативно-правових актів іншого рівня. Так, Виборчий кодекс України відповідно до Конституції України визначає гарантії права громадян на участь у виборах, регулює підготовку та проведення виборів Президента України, народних депутатів України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, районних, сільських, селищних, міських, районних у містах рад, сільських, селищних, міських голів.

Доволі різноманітними є підходи сучасних дослідників до визначення та розуміння гарантій прав і свобод людини та громадянина, їх системи та класифікації, розкриття особливостей окремих видів.

«Доволі широким є підхід, визначений К. Бабенком, за яким у методологічному плані конституційні гарантії демократизму політичного режиму в Україні можуть бути розглянуті принаймні у двох аспектах:

а) як фактологічно-інституційні гарантії формування та функціонування демократичного політичного режиму;

б) як регулятивні гарантії незмінності типу політичного режиму в процесі його природної еволюції та внутрішніх видозмін. Якщо перша група гарантій чітко й однозначно фіксована в чинній Конституції України, відображена у висновках Венеціанської комісії, то стосовно другої групи гарантій очевидний її прогресивний характер і політична реформа зумовили політико-правовий дискурс й актуалізацію «порушення принципу поділу державної влади», «війну повноважень» й «узурпацію влади»» [1].

У будь-якому випадку важливо акцентувати на проблемі забезпечення демократизму політичного режиму, гарантуванні його незмінності. На наш погляд, власне високий рівень політичної свідомості та культури відповідних посадових і службових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування цьому сприятиме. Це дозволить не лише консолідувати різні

політичні сили, але й забезпечити стабільність майбутнього розвитку політичного режиму в Україні, демократичних правових інститутів, зокрема й інституту виборів.

Науковець Р. Князевич визначає гарантії виборів Президента України як систему засобів, за допомогою яких Конституція та закони України встановлюють порядок організації та проведення виборів Президента України і забезпечують його охорону, а в разі порушення встановленого порядку виборів Президента України відновлюють їх конституційність і законність. Автор класифікує гарантії виборів Президента України на національні та міжнародно-правові, причому до першої групи відносить загальносоціальні, організаційно-правові та нормативно-правові гарантії. Пріоритетним видом міжнародно-правових гарантій у сфері виборів Президента України є міжнародне спостереження за їх організацією та проведенням.

«Причому політичні права під час виборів Президента України, а саме – право на участь у контролі за виборами – мають не тільки громадяни України, але й іноземці, причому як представники зарубіжних країн, так і міжнародні організації» [14].

Можна погодитися з такою позицією, однак гарантії, які виокремив Р. Князевич, потребують доповнення деякими іншими видами, зокрема, ідеологічними.

«Водночас А. Грабильніков зауважив, що організаційно-правові гарантії права громадян України брати участь в управлінні державними справами можна класифікувати за їх загально-соціальними функціями. За цим критерієм вони поділяються на організаційно-політичні, організаційно-економічні, організаційно-соціальні, організаційно-культурні, організаційно-ідеологічні й організаційно-технічні» [8].

З огляду на мету кваліфікаційної роботи, акцентуємо саме на організаційно-ідеологічних гарантіях. Так, вони становлять комплекс заходів організаційного характеру, спрямованих на формування в громадян України

ідеології побудови демократичної, правової, соціальної держави, ідеології широкого залучення до управління державними справами, участі у здійсненні народовладдя. Це, наприклад, розробка Центральною виборчою комісією Концепції підвищення правової культури учасників виборчого процесу та референдумів в Україні, затвердження Кабінетом Міністрів України заходів щодо її реалізації.

Однак не слід заперечувати проти відокремлення як організаційних, так й ідеологічних гарантій права обирати та бути обраним до органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

«Дослідник О. Стаднік розглядає дві основні групи гарантій виборчих прав: загальні або загальносоціальні (політичні, ідеологічні, економічні), а також нормативно-правові, які випливають з чинних нормативно-правових актів, об’єктивного виборчого права, що врегульовують виборчий процес в Україні. Він зазначає вагоме значення у забезпеченні реалізації виборчих прав політичних партій, які безпосередньо сприяють формуванню та вираженню політичної волі громадян» [34].

«Так, до ідеологічних гарантій належать: система закріплених державою духовних цінностей, загальна та правова культура суспільства, його членів, свідомість населення, національна свідомість і зрілість громадян, демократичні традиції та менталітет українського народу, належне інформаційне забезпечення членів суспільства, відповідний рівень суспільної та індивідуальної правосвідомості; культурні, національні й місцеві традиції та звичаї, спрямовані на формування демократичної, правової держави, у якій буде створено та забезпечено необхідні умови для реалізації суб’єктами виборчого процесу своїх прав. До цих гарантій належать також діяльність держави, її органів і службових осіб, а також органів місцевого самоврядування та суспільства й правової освіти населення, що сприяє комплексній участі кожної людини в прийнятті можливих державних рішень» [34].

Вагоме місце в системі ідеологічних гарантій посідає правосвідомість, що становить сукупність поглядів, ідей, які визначають ставлення особи до держави, права, законності, правосуддя, формують їхнє уявлення про те, що є правомірним, а що ні.

Правосвідомість як гарантія реалізації виборчого права виражає їхнє ставлення до реалізації своїх суб'єктивних прав і виконання ними своїх обов'язків, визначених у відповідних нормативно-правових актах. Правова культура учасників виборчого процесу та референдумів, як зазначено в науковій літературі, формується двома шляхами – теоретичним і практичним, тобто через засвоєння та усвідомлення нагромаджених суспільством знань з питань виборів і референдумів, законодавства, що їх регулює, через безпосередню їхню участь у виборчому процесі як виборців, організаторів виборів, кандидатів, їхніх довірених осіб, уповноважених осіб політичних партій, офіційних спостерігачів тощо.

У забезпеченні виборчих прав слід акцентувати на ролі виборчих комісій. Так, їхні члени повинні мати високий рівень правової культури в процесі здійснення організаційних заходів щодо підготовки й проведення виборів. Також варто пам'ятати про значення засобів масової інформації (далі – ЗМІ), завдяки яким виборці отримують інформацію щодо організації та проведення виборів. Ці та інші канали проводять пропагандистсько-роз'яснювальну роботу стосовно підвищення рівня знань й уявлень, правової культури виборців як суб'єктів виборчого процесу.

Фактично ЗМІ віддзеркалюють громадську свідомість суспільства, є своєрідним провідником соціальних і політичних змін, сприяють вільній конкуренції політичних поглядів, ідей, уподобань, а також забезпечують неупереджене й виважене висвітлення подій виборчого процесу.

Загалом повноцінна реалізація виборчих прав є можливою, якщо суб'єкт виборчого процесу має високий рівень правової та політичної культури, неухильного дотримання положень виборчого законодавства.

«Так, у Виборчому кодексі України регламентовано основні засади інформаційного забезпечення виборів. Відповідно до ст. 47: «Виборцям, зокрема з порушеннями зору та слуху, забезпечується можливість доступу до різнобічної, об'єктивної та неупередженої інформації, потрібної для здійснення усвідомленого вільного вибору».

Водночас акцентовано на відповідному рівні правової свідомості членів виборчої комісії. Йдеться про положення ст. 38 згаданого документа в контексті змісту присяги члена комісії, яку він складає на першому засіданні виборчої комісії, у якому він бере участь, і в обов'язковому порядку ознайомлюється зі змістом ч. 3–6 цієї статті:

«Я, (прізвище, ім'я та по батькові), беручи на себе повноваження члена виборчої комісії та усвідомлюючи свою високу відповідальність перед Українським народом, присягаю додержуватися Конституції та законів України, чесно і сумлінно виконувати свої обов'язки, виходячи з принципів верховенства права, законності, об'єктивності та неупередженості, забезпечувати реалізацію і захист виборчих прав громадян України».

Очевидним є певний прогрес у діяльності Центральної виборчої комісії (далі – ЦВК) щодо підвищення електоральної культури. Йдеться про:

– удосконалення нормативно-правового забезпечення виборів і референдумів;

– методичне забезпечення виборів і референдумів, реалізацію програм (концепцій, заходів) щодо підвищення правової культури учасників виборчого процесу та референдумів, надання інформації щодо їх реалізації;

– організаційні заходи з питань підвищення правової культури учасників виборчого процесу та референдумів (проведення конференцій, навчальних семінарів-нарад, круглих столів, випуск інформаційних і навчальних матеріалів тощо)» [5].

Слід згадати й такий позитивний факт, як підготовка інформаційних

матеріалів про зарубіжний досвід щодо підвищення правової культури учасників виборчого процесу та процесу референдуму в Україні; наукових статей, інтерв'ю, пресрелізів ЦВК тощо.

Украй важливими є ідеологічні гарантії права обирати та бути обраним до органів державної влади й органів місцевого самоврядування поряд з іншими гарантіями прав і свобод людини та громадянина під час передвиборної агітації.

«З огляду на матеріали аналітичного звіту, під час чергових виборів Президента 31 березня 2019 року надзвичайно гостро постало питання проведення дебатів. Відповідно до ст. 62 Закону України «Про вибори Президента України» та Положення про порядок проведення Національною суспільною телерадіокомпанією України передвиборних теледебатів між кандидатами на пост Президента України, включеними до виборчого бюлетеня для повторного голосування, Національна суспільна телерадіокомпанія України має організувати проведення відповідних теледебатів.

Кандидати на пост Президента України скористалися своїм правом проведення передвиборної агітації у формі дебатів (п. 3 ч. 1, 7 ст. 58 Закону), унаслідок чого 19 квітня 2019 року за кошти виборчого фонду кандидатів відбулися дебати на Національному спортивному комплексі «Олімпійський» (м. Київ).

Модифікація єдиної інформаційно-аналітичної системи «Вибори» (ЄІАС «ВИБОРИ») 2019 року уможливила оприлюднення у форматі відкритих даних результатів виборів Президента України, адрес окружних і дільничних виборчих комісій, меж виборчих округів, фінансових звітів про використання коштів виборчих фондів кандидатів на пост Президента України, інші доопрацювання з використанням досвіду попередніх виборчих кампаній» [5].

ЦВК надала дозвіл мати офіційних спостерігачів під час чергових виборів Президента України 31 березня 2019 року 139 громадським

організаціям, на противагу 10 на позачергових виборах Президента України 25 травня 2014 року.

З метою підвищення прозорості виборчого процесу, рівня довіри міжнародної спільноти до результатів чергових виборів Президента України 2019 року ЦВК для спостереження за перебігом виборчого процесу зареєструвала 2344 міжнародних офіційних спостерігачі, з них 187 – від іноземних держав і 2157 – від міжнародних організацій. Спостереження за повторним голосуванням 21 квітня 2019 року з чергових виборів Президента України 31 березня 2019 року здійснювали 2700 міжнародних офіційних спостерігачів, з них 215 – від іноземних держав і 2485 – від міжнародних організацій.

«Також ЦВК на зазначених виборах акредитувала 1 149 представників від 192 засобів масової інформації. За даними ЄІАС «Вибори», окружні виборчі комісії для спостереження за перебігом виборів зареєстрували понад 320 тисяч офіційних спостерігачів, з них понад 200 тисяч – офіційні спостерігачі від кандидатів на пост Президента України, понад 23 тисячі – від політичних партій, які висунули кандидатів на пост Президента України, близько 95 тисяч – від громадських організацій» [5].

Як бачимо, численне представництво спостерігачів, представників ЗМІ, спільно з виборцями та іншими учасниками виборчого процесу демонструє не лише рівень їх компетентності, а й політичної та правової свідомості, свідомої участі, прозорої діяльності та різних форм контролю.

У наукових джерелах останніх років концептуалізуються питання конституційно-правових засад громадського контролю за виборами, що отримало досить ґрунтовне вивчення крізь призму філософського та соціального підходів. Підґрунтям філософського підходу до дослідження конституційноправових засад громадського контролю за виборами є прагнення глибинного осмислення цього виду діяльності шляхом розкриття сенсу, встановлення цінності та визначення місця й значення громадського

контролю за виборами в системі демократичного правління під час проведення виборів.

Соціальний теоретичний підхід до дослідження конституційно-правових засад громадського контролю за виборами ґрунтується на здатності громадянського суспільства бути тією силою, яка спроможна зорганізуватися для громадського контролю за виборами та, за потреби, протистояти різного роду перешкодам і викликам під час його здійснення [24; 32].

Як зазначають дослідники, складний формат політичних відносин (а виборчі кампанії є саме такими) – це найсприятливіший ґрунт для формування стереотипів викривленої політичної правосвідомості та сприйняття людьми всіляких утопій, ілюзій про майбутнє життя суспільства та перспективи політики.

Для укорінення політичних міфів застосовують різні технології маніпулювання свідомістю людей (як грубі, нав'язливі, так і достатньо тонкі, рафіновані):

гіперболізація значущості персони чи певної події; упровадження метафор у мову політики (наприклад, «спокійний як Сфінкс», «мудрий що Соломон»); підтасування фактів, поширення неправди й наклепу;

замовчування неугодної інформації, оприлюднення напівправди; наклеювання образливих ярликів тощо.

Історія вкотре доводить, що навіть цільове руйнування колишніх, віджитих міфів не призводить до неминучої перемоги раціонального в мисленні людини, переважно там творяться нові міфи та герої, про яких PR команди майже всіх політичних сил розповсюджують міфологічні сюжети як про «беззавітно щирих, самовідданих борців за демократію, громадські інтереси й права людини» в періоди передвиборчих баталій [24].

Тому постає одне з ключових завдань: якими мають бути свідомі виборці та інші учасники виборчого процесу? Йдеться насамперед про їхні компетенції задля здійснення свідомого політичного вибору.

Безперечно, погоджуємося з тим, що учасник виборчого процесу має розуміти українську мову, щоб отримати всю необхідну інформацію; розуміти повноваження, які отримає обрана особа на посаді, тобто, як мінімум, знати Конституцію; мати знання з основ економіки, щоб бути компетентним з питань виконання обіцянок, які дають політики; знати, які політичні рішення приймали попередньо, щоб не повторювати помилки.

Серед інших характеристик – патріотизм, здатність виборця працювати з інформацією, критичне мислення, невразливість до маніпуляцій, що є особливо важливим в умовах інформаційної війни тощо. Чи гарантує наявність таких компетенцій досягнення певного віку, отримання диплома про вищу освіту? Очевидно, що в умовах сьогодення – ні, але в Україні дуже багато громадян, які мають перелічені компетенції, які свідомо беруть участь у виборах не на емоціях, а на глибокому аналізі політичної програми, досвіду того чи іншого кандидата та його здобутків. Такими виборцями значно важче маніпулювати, тому країна отримає справжні реформи, стрімкий розвиток [33].

Однією з її стратегічних цілей є забезпечення з огляду на міжнародні, зокрема європейські стандарти права громадян вільно обирати та бути обраними до органів державної влади й органів місцевого самоврядування.

З-поміж завдань, спрямованих на досягнення цієї мети, виокремлено такі: забезпечити безперешкодну участь у виборчому процесі осіб з інвалідністю; створити умови для запровадження електронної демократії; удосконалити механізми взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів державної влади, органів місцевого самоврядування. Таким чином, виборчий процес має стати доступним та інклюзивним [23].

Попри те, що за ст. 38 Основного Закону України регламентовано право громадян брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, право вільно обирати й бути обраними до органів державної влади й органів місцевого самоврядування, практично відсутні ґрунтовні дослідження ідеологічних гарантій їхнього забезпечення.

Конституція України, Виборчий кодекс України 2019 року та інші нормативно-правові акти України становлять правову основу чинних гарантій права обирати та бути обраним до органів державної влади й органів місцевого самоврядування, їх різних видів і форм здійснення. Ідеологічні гарантії, як правило, належать до загальносоціальних гарантій поряд з політичними, економічними, а також нормативно-правовими, інституційними тощо.

Слід акцентувати на визначальній ролі та значенні цього виду гарантій для розвитку виборчого права, належного функціонування виборчої системи України, становлення політично свідомих, патріотичних і відповідальних громадян, підвищення кваліфікації та професіоналізму посадових осіб, уповноважених здійснювати підготовку та проведення відповідних виборів, офіційних спостерігачів, недопущення фальсифікації результатів волевиявлення тощо.

1.2. Інституційний підхід взаємодії держави та суспільства

Взаємодія людей у суспільстві відбувається в різних формах, частина з яких має формалізований характер, тобто здійснюється за допомогою певних соціальних інститутів. Перше, найчастіше вживане значення терміна «інститут», пов’язано з характеристикою всякого роду упорядкування, формалізації та стандартизації суспільних зв’язків і відносин. А сам процес упорядкування, формалізації та стандартизації називається інституціоналізацією.

«Під терміном «інститут» (від лат. *institutum* – установа, устрій) у цьому випадку мається на увазі:

1) соціальний устрій як комплекс найбільш загальних соціальних норм, принципів, культурних зразків, що визначають сутність і стійкість соціальних явищ;

2) соціальна установа, організація, яка є суб'єктом соціальних відносин і дій» [15].

Поняття інституту є традиційним як для юриспруденції, так і для інших соціальних наук. Однак його трактування здійснюється з різних позицій, про що свідчить наявність різних підходів до визначення основних властивостей інституту. Так, у соціології до ознак інституту відносять такі: установки і зразки поведінки; символічні культурні ознаки; унітарні культурні риси; усні і письмові кодекси; ідеологія.

«Переваги інституційної теорії полягають в тому, що предметом її пізнання є інститути, які функціонують в усіх без винятку сферах буття суспільства: в економіці, соціальній сфері, сфері права, моралі, релігії тощо. Важливість визначення інститутів як предмета дослідження має прояв і в тому, що це поняття забезпечує широкий погляд на розвиток різних сфер соціального буття, уможливлює аналіз політичної, економічної, правової системи та суспільства як цілісності» [37].

Різноманітність концепцій інституту та інституційної системи привели до формування двох основних напрямів в теорії інституціоналізму – «старого» і «нового» інституціоналізму. Однак, незважаючи на різні підходи до дослідження інституту, представники інституціоналізму сходяться в тому, що інститутам належить основна роль в організації суспільного життя і формуванні нормативно упорядкованої структури суспільства.

Відтак, інституційний підхід забезпечує можливість виявлення та дослідження безперервності державотворення – від додержавних соціальних об'єднань минулого до наддержавних утворень сучасності.

Політологічні, економічні та юридичні складові інституційної теорії надають можливість всебічного аналізу держави та її інститутів, як з точки зору їх організації та функціонування, так і взаємовідносин з навколишнім середовищем. Більше того, інституційна теорія закладає засади розуміння загальних процесів розвитку державних інститутів і, відповідно, можливості прогнозування їх подальшого буття.

Інститут існує у певний час і в певному місці, і дії, ним специфіковані, виконуються відповідно до права і публічного усвідомлення, що необхідно діяти відповідно до системи правил, які визначають інститут. Так, парламентські інститути визначаються певною системою правил (або сімейством таких систем, щоб дозволити варіації).

Ці правила є переліком певних форм дій – від участі в сесії парламенту для голосування щодо законопроєкту до прохання надати слово з приводу порядку проведення засідання. Різні види загальних норм утворюють узгоджену систему. Парламентський інститут існує в певний час і в певному місці; люди виконують відповідні дії, виявляють необхідну активність, із загальним усвідомленням взаєморозуміння з приводу необхідності дотримання правил, на які погодилися всі.

Інститути – це «правила гри» в суспільстві, або, висловлюючись більш формально, створені людиною обмежувальні рамки, які організовують взаємовідносини між людьми. Отже, вони задають структуру спонукальних мотивів людської взаємодії в політиці, соціальній сфері або економіці. Інституційні зміни визначають, яким чином суспільства розвиваються в часі, і таким чином є ключем до розуміння історичних змін.

Отже, сутність інституту звужується до правил, які структурують і організують взаємини людей. Визначення інститутів як правил або норм – перший необхідний крок у побудові категоріального апарату сучасної інституційної теорії.

Термін «інституціоналізація» розглядається в літературі двояко: по-перше, як установа, створення, формування нових інститутів (наприклад, створення численних партій і поява багатопартійної системи); по-друге, як закріплення, укорінення і стабілізація уже наявних інститутів (наприклад, багатопартійна система стає необхідним елементом політичної системи, і партійна конкуренція розглядається суспільством як благо). Часто інституціоналізація трактується авторами одночасно і як створення, і як укорінення інститутів.

Як правило, інституціоналізацію вважають процесом (точніше – сукупністю процесів), що триває протягом певного відрізка часу [31].

Результатом інституціоналізації як процесу є поява інституту як соціальної реальності. Інституціоналізація є «перетворенням» норм, організацій, відносин та інших соціальних структур на інститут.

«Держава відрізняється від інших інститутів політичної системи такими важливими ознаками:

1) держава в межах своїх територіальних кордонів є єдиним офіційним представником усього суспільства, усього населення, об'єднаного нею за ознакою громадянства;

2) державний суверенітет, під яким прийнято розуміти властиве державі верховенство на своїй території та незалежність у міжнародних відносинах. Держава – єдиний носій суверенної влади;

3) держава видає закони та підзаконні акти, що мають юридичну силу і містять норми права. Ті чи інші громадські об'єднання можуть приймати рішення, обов'язкові для їх внутрішньо організаційних підрозділів і членів, тоді як нормативні акти держави є обов'язковими для всіх державних і муніципальних органів, громадських об'єднань, приватних організацій, посадових осіб і громадян. Правотворчість залишається, по суті, прерогативою держави;

4) держава є складним механізмом управління суспільством, різнобічними сферами і процесами, що являє собою систему державних органів і відповідних матеріальних засобів, необхідних для виконання його завдань і функцій. Специфічною особливістю органів, що утворюють у своїй сукупності державний механізм, полягає в державно-владному характерові їх повноважень, що пов'язано з обов'язковим юридичним закріпленням формування та діяльності цих органів і заснованої на цьому здатності видавати правові акти й охороняти їх від порушення. Функціонування цього спеціально створеного державного механізму необхідним чином припускає

наявність особливого прошарку осіб – державних службовців, основне призначення яких – здійснення управлінської діяльності;

5) держава – єдина у політичній системі організація, яка має у своєму розпорядженні правоохоронні (каральні) органи, спеціально покликані стояти на сторожі законності та правопорядку;

6) тільки держава має збройні силами та органи безпеки, які забезпечують її оборону, суверенітет, територіальну цілісність і безпеку;

7) однією з найважливіших ознак держави так чи інакше пов'язаною з усіма розглянутими вище та узагальнюючою деякі з них – це тісний органічний зв'язок держави з правом, що являє собою економічно і духовно обумовлене нормативне вираження державної волі суспільства, державний регулятор суспільних відносин. Важко знайти в історії приклад, коли держава могла б існувати без права, а право – без держави» [15].

Держава є визначальним інститутом політичної системи і проявляє себе в різних сферах суспільного життя. Взяті у сукупності ознаки держави пояснюють її особливе місце та провідну роль у політичній системі суспільства. Цілком зрозуміло, що за різних історичних епох, у різних соціально-економічних умовах зазначені ознаки держави відрізняються як конкретним внутрішнім змістом, так і своїми зовнішніми проявами.

Із розвитком концепції природних прав людини держава також є інституційною формою свободи або політичним інститутом, що забезпечує свободу хоча б частини членів суспільства, організація публічної політичної влади правового типу [15-17].

Отже, інституційний підхід на теперішній час посідає важливе місце не тільки в економічних, але й в юридичних дослідженнях. Завдяки використанню інституційного підходу стає можливим розкриття особливостей розвитку та формування ключових соціальних інститутів, а відтак і норм, які створюються для впорядкування відносин у цій сфері. Інституційний світ зі своїми правилами і організаціями, елементами і

функціями розвивається в силу рушійної енергії потреб соціуму, для задоволення й обслуговування яких ці інститути, власне, і створюються.

Держава – це основний інститут політичної системи суспільства, який організовує, спрямовує і контролює спільну діяльність і відносини людей, суспільних груп, класів, асоціацій. Держава є центральним інститутом влади в суспільстві та концентрованим здійсненням цією владою політики. Саме тому і в теоретичному осмисленні, і в побутовій свідомості, і в дійсності всі три явища – держава, влада і політика – цілком природно ототожнюються.

1.3. Компоненти інституційної взаємодії в українському політичному процесі

Взаємодія між інститутами є фундаментом демократичної політичної системи. Модель репрезентативної демократії потребує ефективної міжінституційної інтеракції не менше, аніж вільних та регулярних виборів. Зіткнення між інститутами публічної влади небезпечніші, аніж конфлікти окремих політичних діячів. В умовах європейської інтеграції вкрай важливо перевести взаємодію між політиками та «першими» особами ЄС та України у інституційну площину. Від взаємодії інститутів ЄС із вітчизняним інституційним простором повною мірою залежить успіх процесу європейської інтеграції України. Зазначимо: «Консолідація демократії в Україні потребує підвищення ефективності інституційної взаємодії. Йдеться не лише про комунікацію між інститутами «владного трикутнику»: парламент – президент – уряд. Необхідно залучення до інституційної взаємодії усіх інститутів публічної влади (центрального уряду та місцевого самоврядування), інституту опозиції (передусім, парламентської), а також груп інтересів (груп тиску)» [40].

«При цьому, «фундаментальною умовою консолідованої демократії виступає інституціоналізація публічної влади, опозиції та груп інтересів»» [39].

Для здійснення реформ у процесі європейської інтеграції важливо не лише створювати нові інститути, а й усвідомлювати та прогнозувати напрямки підвищення ефективності їх взаємодії з іншими інститутами. Інституційний дизайн сучасної публічної влади має обов'язково враховувати, що інститути не існують у вакуумі, вони входять до «силового» поля взаємодії. Інституційна взаємодія здатна підвищити ефективність урядування, а може й суттєво ускладнити чи навіть зруйнувати його.

Серед усіх компонентів (складових частин) інституційної взаємодії в українському політичному процесі у даній кваліфікаційній роботі зосереджено увагу на публічній владі, опозиції та групах інтересів.

Також визначено роль становлення мережевого суспільства (як глобальний зовнішній компонент) та перехід від авторитаризму до демократії, як компонент, напряму пов'язаний як із радянським минулим так і з європейським майбутнім України.

Досвід демократичних перетворень в Україні засвідчив необхідність встановлення та закріплення у політичному просторі правил та норм вертикальної та горизонтальної комунікації між різними інститутами. Ці правила мають чітко визначати простір міжінституційної взаємодії, впливати на повсякденне життя громадян в умовах демократичного політичного процесу.

Значимість інституційної взаємодії суттєво зростає в умовах широкомасштабної збройної агресії та після отримання Україною статусу кандидата у члени ЄС. Йдеться, зокрема, про вибір електоральної моделі (вибір між пропорційною та мажоритарною моделями), вибір форми правління (парламентська чи президентська республіка). Зрештою, інституційна взаємодія залежить від фундаментального вибору політичних еліт між авторитаризмом та демократією.

Отже, головним в українському контексті вбачається вибір між репрезентативною демократією та пострадянським авторитаризмом. Цей вибір має бути усвідомленим, обґрунтованим, враховувати переваги та недоліки для окремих соціальних груп, а головне – прийнятим більшістю суспільства. У процесі європейської інтеграції необхідною умовою є раціоналізація політичного вибору.

«Погодимось: «Особливої актуальності проблема раціоналізації політичного вибору набуває в перехідних суспільствах, коли зруйновано старі, не завжди ефективні, але такі звичні для більшості людей форми взаємодії, а от нові не вироблено або до них ще не призвичаїлись. У цей період швидко утворюються (або відтворюються) добре організовані групи, які отримують доступ до влади, економічних, інформаційних і політичних ресурсів впливу на усі сфери суспільного життя, згодом монополізуючи його. Такі організовані групи не мають раціональних мотивів враховувати думку неорганізованих або гірше організованих суспільних груп. У посткомуністичних суспільствах проблема полягає ще й у відсутності демократичних традицій вільного вибору, недостатньому рівні політичної культури та освіти (зокрема, медіаграмотності), що утворює перспективу поступового згортання демократичних реформ, зведення до мінімуму політичної участі громадян і ролі громадської думки» [38].

«У сучасному світі соціальна та політична взаємодія опосередкована комунікативними мережами. Йдеться як про традиційні масмедіа так і про інтернет-простір. Інституційна взаємодія відбувається як безпосередньо між інститутами публічної влади, опозиції та громадянського суспільства так і опосередковано. Відзначимо: «Позиції публічної влади, опозиції та груп інтересів презентовані у комунікативному просторі. Діяльність публічної влади у комунікативному просторі представлено на рівнях центральної влади (парламент, президент, уряд), регіональної влади та місцевого самоврядування. У процесі інституційної взаємодії удосконаленню підлягають такі напрямки діяльності публічної влади: – координація між

різними органами влади; – посилення уваги до співпраці із масмедіа, як важливим засобом впливу на громадську думку; – підвищення ефективності роботи прес-служб у мережі інтернет»» [40].

Демократизація інституційної взаємодії передбачає зростання ролі та політичної ваги опозиції. Роль опозиційної діяльності та опозиції, як політичного інституту досліджувалась у працях В. Кольцова [17]. У процесі європейської інтеграції України щодо підвищення ефективності інституційної взаємодії та опозиційної діяльності, як одного із головних її компонентів, слід враховувати досвід країн Вишеградської групи. У контексті демократичного переходу України особливу увагу привертають дослідження антисистемної, антиістеблішментської та наднаціональної політичної опозиції в країнах Вишеградської групи.

Зокрема, слід наголосити: «Поряд з визначальним впливом системної політичної, зокрема парламентської, опозиції на структуризацію політичного процесу та консолідацію/деконсолідацію демократії у різних країнах Вишеградської групи, доволі вагоме значення має апелювання й до феноменів антисистемної, екстремістської та наднаціональної політичної опозиції у регіоні.

Зумовлено це передусім тим, що інтеграційно-демократизаційні процеси в Польщі, Словаччині, Угорщині та Чехії все ж таки не змогли призвести до однозначного/уніфікованого трактування та позиціонування політичної опозиції, а відтак викликали її різносторонню диверсифікацію в міжінституційному, партійно-електоральному та системному чи антисистемному вимірах і зрізах…

Відтак сьогодні на прикладі країн Вишеградської групи (як і більшості інших країн Європи) є всі підстави для дихотомії між: системною (зазвичай, але не завжди парламентською) опозицією, яка часто синонімізується як відповідальна, законна, класична, конституційна, легальна, лояльна, нормальна, реальна, регулярна, і така, що функціонує «спокійно і конструктивно», виступаючи «проти» влади, але не перешкоджаючи владі, і

відповідно окреслюється здебільшого у рамках вузького чи інституційного підходу до дефініювання опозиції; антисистемною (зазвичай, але не завжди позапарламентською) опозицією, яка синонімізується категоріями антиорганізаційної, девіантної, екстремістської, невідповідальної, незаконної, нелегальної/напівлегальної, нелояльної/напівлояльної, ненормальної, протидіючої тощо і позиціонується як така, що ставить під сумнів легітимність політичного режиму в цілому і діє безвідповідально, бо не має жодних шансів бути репрезентованою при владі, й відповідно окреслюється здебільшого у рамках широкого чи соціологічного підходу до визначення опозиції» [18].

Слід наголосити також на ролі груп інтересів у процесі інституційної взаємодії та визначити основну причину, яка перешкоджає налагодженню ефективної інституційної взаємодії у процесі демократичного переходу. Йдеться про проблеми у правовому полі. Перманенті зміни у законодавстві та неврегульованість лобістської діяльності стають на заваді підвищенню значимості груп інтересів у інституційній взаємодії. Погодимось із думкою Ю. Мендель: «У вітчизняному контексті на заваді ефективній інституційній взаємодії стають зміни до законодавства, у тому числі – конституційні зміни у частині розподілу повноважень у «владному трикутнику» та відсутність законодавчого визначення та регулювання лобізму [22].

«Також слід відзначити персоніфікацію української політики, як урядової так і в частині електоральних кампаній (достатньо згадати «іменні» виборчі блоки» та результат політичної партії «Слуга народу» на позачергових парламентських виборах 2019 року, який повною мірою був обумовлений перемогою В. Зеленського у президентській кампанії), нерозвиненість вертикальних та горизонтальних мереж комунікацій між політичною системою (включно із публічною владою, опозицією та групами інтересів) та суспільством»» [40].

Українська політична система потребує вироблення та впровадження дієвого механізму переходу від персоналізованої політичної взаємодії між

окремими політиками та державними діячами, які представляють інтереси певних політичних та економічних груп до інституційної взаємодії. Дослідження інституційного виміру політичної взаємодії має враховувати поступ неоінституціональної теорії та виокремлення у її межах декількох важливих напрямків. Звернення до неоінституціоналізму дозволяє визначити маркери щодо підвищення ефективності інституційної взаємодії. По-перше, одним із маркерів стає подолання радянського авторитаризму. Залежність від «траєкторії попереднього розвитку» усе ще присутня як в інституційному дизайні України так і відчувається у щоденній політичній взаємодії влади, опозиції та громадян. Пострадянський політичний стиль проявляється саме у інституційній взаємодії, коли за демократичним фасадом інститутів насправді ховається авторитаризм.

Це спричиняє «…конфронтаційність взаємодії, низьку політичну активність громадян, домінування вертикальної комунікації, ігнорування владою механізмів зворотного зв'язку тощо» [40].

По-друге, як наголошують представники інституціоналізму раціонального вибору, у перехідних суспільствах з'являються добре організовані групи інтересів, які діють раціонально.

Натомість, вони працюють не на спільне благо, а переслідують виключно власний вузькогруповий інтерес. Маркером тут стане не відсутність таких груп, а справжня демократизація – тобто розширення можливостей для громадян щодо участі у великому бізнесі та великій політиці. Йдеться про необхідність забезпечити «відкритий доступ» (Д. Норт) [25] до розподілу посад у публічній владі та перерозподілу суспільних благ для максимального кола громадян із максимальною відкритістю суспільної взаємодії.

По-третє, розширення мережі комунікацій. Йдеться як про міжінституційну взаємодію, так і про відносини між політичними інститутами та суспільством. Відзначимо: «Для публічної влади, окрім іншого, зростання ваги комунікативного чинника має наслідком необхідність

реорганізації діяльності прес-служб та посилення уваги до соціальних мереж. Щодо першого пункту, то основну увагу під час роботи прес-служб відтепер має бути приділено не традиційним масмедіа (телебачення, радіо, преса), а комунікації у мережі інтернет (сайт, електронна пошта, месенджери тощо)» [40].

Таким чином, інституційна взаємодія в українському політичному процесі відбувається у контексті «подвійного переходу». Демократизація інституційної взаємодії пов'язується із подоланням радянської спадщини, а становлення мережевого суспільства із глобальним розповсюдженням комунікативних мереж.

Серед усіх компонентів інституційної взаємодії найважливішими є публічна влада, опозиція та групи інтересів. Саме від їх участі в інституційній взаємодії залежить успішність європейської інтеграції України.

Серед причин, які стають на заваді підвищенню ефективності інституційної взаємодії виокремлено «конституційні реверси» (тобто, зміну законодавства щодо інституційної взаємодії між парламентом, президентом та урядом) та недостатню урегульованість діяльності груп інтересів.

РОЗДІЛ 2. ПОТОЧНИЙ СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ ІНСТИТУЦІЙНОЇ ЗВАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ У ВИБОРЧОМУ ПРОЦЕСІ В УКРАЇНІ

2.1. Аналіз суспільно-політичних умов процесу трансформації змісту діяльності публічної влади

Зміна ситуації у світі, як зовнішні виклики, змінює та коригує завдання, які вирішуються на рівні всіх систем публічного управління. Сьогодні на «полі» громадського управління та суспільно-політичних комунікацій повсюдно з'являються нові «центри влади»: недержавні громадські організації, громадські рухи, активісти, «міжнародні управлінці» зі світовими стандартами публічного управління. Ці «центри» починають впливати суспільно-політичне життя, намагаючись керувати соціальним потенціалом нашого суспільства. Це породжує нові виклики щодо соціальних та владних технологій, що використовуються суб'єктами публічного адміністрування, особливо на місцевому рівні, та ефективного управління, так званим, «ринком суспільної довіри», підтримки та симпатій.

Суб'єкти публічного адміністрування повинні вміти продукувати та просувати ефективні соціальні пропозиції: стратегії, програми та проєкти розвитку, переміщувати соціальні ресурси та зусилля у необхідних для країни напрямках.

Це змушує публічну владу своєчасно та змістовно змінювати техніки та технології здійснення влади та адаптувати систему діяльності суб'єктів публічного адміністрування під зовнішні виклики та внутрішні зміни. Особливістю даного процесу є те, що усі процеси, пов'язані з трансформацією систем управління суб'єктів публічного адміністрування, мають йти паралельно з його поточною діяльністю, жодною мірою не впливати на зниження якості існуючих управлінських послуг протягом усього

періоду трансформації організаційно-функціонального змісту діяльності публічної влади.

«На «полі» громадського управління та суспільно-політичних комунікацій повсюдно з'являються нові «центри влади»: недержавні громадські організації, громадські рухи, активісти, «міжнародні управлінці» зі світовими стандартами публічного управління. Ці «центри» починають впливати суспільно-політичне життя, намагаючись керувати соціальним потенціалом нашого суспільства» [11].

Виникнення ринку суспільних пропозицій створило нові умови конкурентної боротьби за мізки, довіру, прихильність та підтримку громадян серед суб'єктів соціальних ініціатив та впливів, до яких належить і публічна влада. Це породжує нові виклики щодо соціальних та владних технологій, що використовуються суб'єктами публічного управління та адміністрування й ефективного управління, так званим, «ринком суспільної довіри», підтримки та симпатій.

«Для системи публічного управління та адміністрування це був тест на спроможність продукувати та просувати ефективні соціальні пропозиції: стратегії, програми та проєкти розвитку, переміщувати соціальні ресурси та зусилля в необхідні напрями. За цих викликів мали б своєчасно і терміново змінитись техніки та технології здійснення влади, а сама система публічного управління та адміністрування адаптуватись під зовнішні зміни» [27].

Але українська система публічної влади, за старої радянської традиції, продовжувала спиратись на псевдопривілеї існування в державі і своєчасно не відчула, що вже не має привілей на суспільне сприйняття та підтримку (покору людей за замовчуванням). Представники системи публічної влади не зрозуміли своєчасно, що і вони, і інші «гравці» на полі суспільних пропозицій існують в одному і тому ж просторі – ринку суспільних комунікацій/пропозицій, де «покупець» суспільних перспектив – громадянин, виборець, як і в умовах звичайного ринку, вже має вибір (можна поставити

питання про свідомість цього вибору, але його існування є беззаперечною реальністю).

Публічна влада не відчула, що кардинально змінився устрій системи влади в суспільстві: з'явились нові центри влади з швидко оновлюваними цінностями (демократія, рівність, протидія корупції, участь у місцевому управлінні, ін.). Ці центри влади почали впливати на суспільне життя, переміщуючи соціальні зусилля в нові площини.

Нові центри влади ефективно використовували сучасні владні технології на основі продукування і просування короткострокових «сигналів-цінностей» – ідей, меседжів, гасел, формуючи ситуаційні симпатії.

Публічна влада не зрозуміла, що «поле» конкуренції змінюється від індустріальних технологій і матеріальних цінностей до нематеріальних – управління змістами, стандартами, соціальних технологій, технології ЗМІ, технологій здійснення влади, рекламних технологій.

Не вловлено момент переходу до іншого змісту діяльності, коли правильно побудована композиція влади, працездатні еліти, народ, який бачить перспективу, масштабні власні проєкти, самовизначення влади як самодостатнього конкурента дає приріст ВВП «автоматично», тобто матеріальне стає звичайною похідною від якісного використання нових технологій здійснення влади.

Але публічна влада концентрацію уваги здійснювала на другорядних складових (поточна зарплатня, пенсії, інвестиції, економіка), продовжуючи, за звичкою, покладатися на поступово зникаючі переваги сформовані за радянських часів: ототожнення з державою і тоталітарною привілейованістю.

Українська система публічного управління та адміністрування поступово втрачала спроможність і можливості просто, легко і доступно пояснити своїм громадянам що, як і коли вона робить і, власне, хто за це несе персональну відповідальність. Іноді, в практичній реальності, представники влади самі собі навіть не можуть пояснити логіку певних дій (появи програм,

принципи розподілу ресурсів, тощо). Причиною тому є техніки реалізації влади: старі – не працюють, нові – не освоюються.

Як наслідок, діюча публічна влада не змогла утриматись в своїй ніші – роботі з народом (населенням), продукуванні і просуванні стратегій, програм, проєктів та втратила свою основну цінність, що визначала її як владу – спроможність об'єднувати та переміщувати соціальний капітал та соціальні зусилля в необхідних для суспільства і країни напрямках.

Вирок існуючій системі публічного управління та адміністрування мешканець/виборець підписав в той час, коли почав пов'язувати своє майбутнє не з стратегіями, програмами, проєктами, які мала б генерувати, пояснювати та просувати у громадському просторі публічна влада, а з яскравими, вибуховими, сегментоорієнтованими маркетинговими передвиборчими політичними обіцянками нових «гравців» ринку суспільної довіри та підтримки.

Але така ситуація має багато прихованих проблем. Усі, хто йдуть до влади в період виборчої кампанії, швидко і гарно «вирішують» проблеми мешканців в конкурентній боротьбі за голоси. Політичний маркетинг, в більшості випадків, має короткострокові тренди: місяць, два, максимум пів року. Політтехнологи проводять виборчі кампанії не замислюючись в більшості про те, як і ким будуть реалізовані вигадані ними політичні обіцянки – брак досвіду публічного управління та адміністрування, відсутність таких завдань від «замовників»: їх завдання – кількість голосів або банальний виграш «замовника».

Але парадокс у тому, що приймаючи за умовчанням, або дозволяючи існування рекламно-страхітливо-рятуючих меседжів політтехнологічних кампаній, система публічної влади в подальшому, після підтримки і суспільного схвалення таких пропозицій – виграшу певного кандидата до влади, є відповідальною за їх реалізацію. Тобто, в подальшому, система публічної влади, яка нічого нікому не обіцяла, не занурюючись в якість і зміст соціальних пропозицій під час виборчих кампаній, (так як до такого

апріорі не готова) повинна вирішувати (організовувати втілення у життя) «нарізані» політичним маркетингом (політтехнологами) завдання. Іноді, зіштовхуючись в цій ситуації з тим, що за існуючими регламентом, процедурами і змістом своєї діяльності виконати зміст рекламних пропозицій виборчих кампаній вона в більшості випадків не спроможна.

Але система публічної влади вдавала, що не бачить загроз у зростаючому суспільному сприйнятті, популярності та шаленій фінансовій підтримці проактивного суспільно-сегментованого політичного маркетингу.

Все це свідчить про порушення логічності суспільного управління. Останнім часом в Україні зміст та напрями майбутнього суспільного розвитку визначають ситуаційні (короткострокові) соціальні симпатії (на основі гасел, рекламних меседжів), а не владні технології (проєкти освоєння, відтворення життя).

Фактично можна говорити про розбалансованість системи публічного управління та адміністрування, що проявляється у:

- порушенні її стійкості;
- конфлікті сучасності с застарілою архаїчною моделлю влади;
- пошуку нової моделі системи влади.

Ця розбалансованість системи публічного управління відбивається системним розривом на регіональному і місцевому рівнях – можемо говорити про організаційно-функціональну «атрофію»: невідповідність вимогам сучасності існуючої системи публічного управління та адміністрування.

«С точки зору організаційно-функціонального змісту діяльності публічної влади можна говорити про наступний перелік проблем, що потребують наукового осмислення та системного розв’язання:

1. Організаційні структури суб’єктів управління публічного управління та адміністрування не повною мірою відповідають завданням, що стоять перед ними:

- в організаційних структурах суб’єктів публічного управління та адміністрування відсутні підрозділи, завданням яких є вирішення питань,

пов’язаних з розробкою та реалізацією суспільно-політичних, стратегічних та кризових проєктів, що є важливим викликом часу;

 відсутні підрозділи, до компетенції яких входив би комплексний аналіз ситуації на території, оцінка її стану в щотижневому тренді за широким спектром напрямків, розробка економічних та суспільно-політичних прогнозів та моделювання суспільно-політичних ситуацій з точки зору стану соціальної напруженості;

 немає підрозділів, які впроваджують якісні зміни у функціональну діяльність суб’єктів публічного управління та адміністрування, відповідаючи на зовнішні виклики своєчасними якісними та кількісними внутрішніми змінами.

2. Неякісно організована робота структурних підрозділів суб’єктів публічного управління та адміністрування – невідповідність діяльності суб’єктів публічного управління та адміністрування найкращим світовим практикам організації діяльності публічної влади. У системі діяльності суб’єктів публічного управління та адміністрування, в цілому та окремо взятих структурних підрозділах, не застосовуються та не виконуються стандарти системного та високопрофесійного забезпечення управлінської діяльності, що не дозволяє забезпечити належну якість управлінських послуг. Відсутність даних стандартів не дозволяє, в більшості випадків, виконувати функції та завдання, що стоять перед суб’єктами публічного управління та адміністрування, у найкоротші чи встановлені терміни, за умови найкращого використання ресурсів: фінансових, кадрових, матеріальних, інформаційних та інших.

3. Неефективна система роботи суб’єктів публічного управління та адміністрування. Структурні підрозділи суб’єктів публічного управління та адміністрування, в більшості випадків, не керуються при розробці програм та вирішенні проблем соціально-економічного розвитку території кількісними даними («розривами») між нормативними та існуючими показниками забезпечення життєдіяльності мешканців територій. В поточній діяльності

відсутнє розуміння, з яких показників на початку року «стартує» робота відповідного структурного підрозділу суб'єкта публічного управління та адміністрування, як ці показники змінюються та якою є ефективність вкладених коштів для проведення цих змін. Це породжує суб'єктивність у розподілі бюджетних коштів на етапі планування, конфліктні ситуації при затвердженні бюджетів, нерозуміння суспільством підстав для вибору пріоритетів розвитку та відсутність можливості об'єктивно оцінити роботу структурних підрозділів і суб'єкта публічного управління та адміністрування в цілому.

4. У представників суспільства відсутнє розуміння того: що, як і в які терміни, суб'єкти публічного управління та адміністрування мають намір робити для відповідної території та її мешканців. В публічній площині відсутні динамічні плани діяльності структурних підрозділів суб'єктів публічного управління та адміністрування і дані системного моніторингу й бенчмаркетингової оцінки результативності і ефективності відповідної діяльності публічної влади.

5. В системі нормативних документів, що регламентують функціонування структурних підрозділів та діяльність посадових осіб суб'єктів публічного управління та адміністрування (Положення про департаменти, управління, відділи, посадові інструкції), існують розбіжності та різночитання. Ця проблема породжує «втрату» низки завдань (чи їх різночитання), що загалом негативно впливає якість управління та результативність управлінських процесів.

6. Існуюча, у ряді випадків, професійна невідповідність працівників структурних підрозділів суб'єктів публічного управління та адміністрування вимогам посадових інструкцій, тобто невідповідність персональних властивостей службовців функціональному змісту їх управлінської діяльності на різних рівнях, що породжує низьку якість управлінської діяльності і, відповідно, результатів.

7. Суспільні маркери свідчать про наявність стійкої громадської думки про відсутність системної інформаційної діяльності суб'єктів публічного управління та адміністрування щодо надання представникам суспільства публічної інформації про власну діяльність. Діяльність суб'єктів публічного управління та адміністрування не висвітлюється достатньою мірою в публічному «полі». Система оф- та онлайн інформування представників суспільства не відповідає їх запитам на повноту інформації та об'єктивним потребам організації життєдіяльності території.

8. Мешканці територіальних громад байдуже ставляться до спроб публічної влади залучити їх до активних процесів самоорганізації та змін.

9. Суб'єкти, що впливають на розвиток та управління територією (виконавча влада, суб'єкти місцевого самоврядування та суб'єкти делегованих повноважень) не мають спільної платформи для взаємодії та форм об'єднання зусиль у розвитку територіальних громад» [27].

Чітке розуміння «поля» проблематики в діяльності суб'єктів публічного управління та адміністрування дозволяє сформулювати в подальшому цільові орієнтири для якісних та кількісних змін як в їх організаційних структурах, так і у функціональному змісті діяльності, визначити достатність та необхідність ресурсної бази для проведення трансформацій, спроєктувати алгоритми реалізації визначених завдань та в цілому забезпечити якісне використання системного підходу до розв'язання визначеної проблематики.

В подальшому це породжує проблему наукового пошуку нової організаційно-функціональної моделі діяльності суб'єктів публічного управління та адміністрування. Це ставить технічні завдання розробки моделі, її навчання та втілення у практичне використання. Виходячи з концептуальних завдань такої моделі можна говорити про те, що в рамках пропонованої нової моделі суб'єкти публічного управління та адміністрування повинні вміти продукувати та просувати ефективні соціальні пропозиції: стратегії, програми та проєкти розвитку, переміщувати соціальні ресурси та зусилля у необхідних для територій і країни напрямках. Це

змушує їх бути відповідним викликам часу і своєчасно та змістовно змінювати техніки та технології здійснення влади та адаптувати систему діяльності суб'єктів публічного управління та адміністрування під зовнішні виклики та внутрішні зміни.

2.2. Функціонування інституту державного управління виборчого процесу на принципах відкритого партнерства

Виборча проблематика сьогодні привертає до себе увагу та викликає підвищений інтерес як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Основою формування та використання діалогових форм політичної участі є принцип відкритого партнерства влади і громадян, в якому вони є рівними суб'єктами відносин. Кожен із суб'єктів володіє певними ресурсами, які підтверджують їх суб'єктність та визначають потенціал участі в ньому.

У системі державного управління найбільш перспективним є підхід до довіри як до взаємовідносин партнерів, що формуються на підставі порівняння взаємних оцінок, настанов, уявлень та очікувань.

Політична довіра є основним фактором кристалізації діяльності інституту політичної влади як комунікаційної системи, оскільки владні відносини в основі розвитку формувались на довірі громадян і погодженням делегувати частку особистої свободи з-поза меж позаполітичних відносин.

Вибори в сучасній демократичній державі є оптимальним інструментом для трансформації владних інститутів під впливом потреб суспільства.

Демократичні перетворення в країні поступово створюють передумови для розробки ефективних інструментів участі громадян у політичному житті. Актуальність цих процесів зумовлює необхідність розробки теоретико-методологічних аспектів їх удосконалення.

«Розбудова демократичної держави потребує такого управління виборчим процесом, яке б забезпечило довіру суспільства до результатів виборів. Взаємозв'язок між такими важливими аспектами, як виборчі права та творчий потенціал громадян, мають стати мірилом оцінювання рівня відкритості та незаангажованості державного управління виборчим процесом» [31].

«Характер взаємостосунків між представниками влади й громадянами може бути різним. Влада припускає не тільки власне владні взаємостосунки, керівництво й підкорення між представниками влади та громадянами. Це також довіра до владних структур, надія на захист, допомогу, підтримку в складних життєвих ситуаціях. Довіра до влади залежить від характеру реальних взаємодій, які складаються між владою і громадянами» [20].

«Проголосивши Україну незалежною у 1991 році й до сьогодення, продовжує будуватися наша нова держава і під тиском жорсткої критики суспільства постійно змінюється система державного управління. Страйки робітників передували розпаду СРСР, фальсифікації під час президентських виборів 2004 року спонукали до Помаранчевої революції, відмова від підписання Договору про асоціацію з Європейським Союзу призвела до Революції гідності у 2013 році. Але всі ці події в тій чи іншій мірі є наслідком корупції та відсутності довіри громадян до влади, державних інституцій, політиків» [19].

Основним принципом політичної системи країни є влада народу. У суспільній практиці склалися різні форми прямої демократії, але найбільш визнаними і поширеними є вибори до органів державної влади та місцевого самоврядування, а також референдум. Виборні органи або виборні посадові особи мають право діяти від імені всіх людей, які брали участь у виборах, і наділені повноваженнями приймати рішення, які є для них обов'язковими.

На основі державноуправлінського аналізу поняття «довіра» синтезовані визначення, згідно яких «довіра» до влади – це:

– складне, багатогранне явище, яке відображає ставлення соціальної групи, індивіда додержавної влади;

– добровільне свідомо-позитивне ставлення, моральна або дієва підтримка;

– емоційне сприйняття діяльності влади.

Проблеми існуючих сьогодні методик виміру довіри розроблені відповідно до різних концептуальних підходів. Більшість з них створені закордонними авторами, що ускладнює їхнє перенесення і адаптацію в нашому суспільстві, що спричинило існування різноманітних форм і видів довіри й недовіри.

«На сьогодні в Україні спостерігається досить низький рівень довіри громадськості до різних гілок влади, що пов’язане не лише з негативною оцінкою діяльності державних інституцій, але й, значною мірою, зумовлено емоційним сприйняттям їхньої діяльності. Виникнення передумов для соціальної напруги, деструктивних процесів та кризових ситуацій в суспільстві, є наслідком недостатньої підтримки населенням дій та програм, , які здійснюються органами публічної влади» [26].

М.Й.Братковським розроблено концептуальну модель, яка містить систему організаційно-психологічних феноменів, взаємозалежних з довірою і недовірою в організації. «Взаємодію перелічених характеристик визначають наступні властивості організаційної довіри й недовіри:

– значущість та функції довіри й недовіри;

– основи довіри й недовіри (тип довіри й недовіри);

– інтенсивність виразності основ довіри й недовіри;

– сила та ступінь напруженості відносин довіри й недовіри;

– стійкість довіри й недовіри» [3].

Довіра в структурах влади й феноменів спільної життєдіяльності, як психологічної атмосфери, соціально-психологічного клімату, корпоративної культури, стилю керівництва, типу виконавчої діяльності, лояльності, згуртованості, прихильності в залежності від державних інститутів багатьма

авторами визначається – «інституціональною довірою». Це не однобічний зв’язок і має характер взаємодії: позитивне ставлення до наявних політичних інститутів підвищує рівень загальної довіри, що у свою чергу служить передумовою зростання ефективності роботи державних установ. Від інституціональної довіри, у свою чергу, залежить загальнодержавна довіра.

Способи підвищення громадської активності на підставі довіри у суспільстві та під час виборів, такі як

– формування уявлення про престижність громадської активності;

– оновлення стилю діяльності політичних сил, який би відповідав вимогам виборців;

– регулярне інформування населення про позитивні прояви громадської та політичної активності, а також про способи і можливості відстоювання своїх прав;

– залучення роботодавців до організації та проведення суспільно корисних акцій, пошук та залучення до процесу місцевих лідерів;

– перегляд партіями своїх позицій щодо виборців, здійснення колективних послідовних дій з відновлення довіри виборців;

– рекомендації щодо підвищення ефективності роботи політичних партій в результаті аргументації рівня довіри як одного з важливих складових демографічної, політичної культури [3].

Використання синергетичних принципів підпорядкування для удосконалення управління багатокомпонентною системою забезпечення безпеки виборчого процесу з великою кількістю позитивних і негативних видів зворотнього зв’язку, переходом її структур і підсистем з одного рівня упорядкованості на інший, проявом нелінійності, конкретності, відкритості, що необхідні для самоорганізації виборчих систем (виборців).

Механізм державного управління безпекою виборчого процесу на підставі довіри, складовими якого виступають програмно-цільовий механізм державного управління безпекою виборчого процесу, нормативно-правовий механізм державного управління безпекою виборчого процесу,

організаційнщо-функціональний механізм державного управління безпекою виборчого процесу, механізм державного управління інформаційною безпекою виборчого процесу, позитивна взаємодія яких на основі наукових концептів державного управління безпекою виборчого процесу та методології відкритого партнерства влади та громадян як рівних суб'єктів відносин дозволить досягти позитивного ефекту синергії.

Формування цілісної галузі внутрішнього виборчого права спільного для держав – носіїв цінностей європейської цивілізації, повинно базуватися на єдиному комплексі загальних базових принципів права, що становлять систему основних постулатів у формі обов'язкових міжнародно-правових стандартів.

Тому вивчення положень виборчого права в їх сукупності і системних взаємозв'язків між собою і з принципами права вищого ієрархічного рівня – це шлях до побудови послідовної доктрини виборчого права в цілому. Сформованого на основі позитивного образу інституту публічної влади, який виступає домінантним чинником підвищення ефективності діяльності виборчого процесу, що впливає на якість державно-управлінських рішень, а отже, і на розвиток суспільства в цілому, яке залежить від сформованих взаємовідносинами відкритого партнерства влади та громадян як рівних суб'єктів визначеного механізму.

Відзначено, що інтегративний механізм державного управління безпекою виборчого процесу на підставі довіри повинен ґрунтуватися на принципах відкритого партнерства влади та громадян як рівних суб'єктів відносин, наукових концептах функціонування моделей державного управління безпекою виборчого процесу на принципах відкритого партнерства.

2.3. Реалізація інституційної взаємодії публічної влади у виборчому процесі в умовах дії режиму воєнного стану в Україні.

Громадяни України відповідно до Конституції України мають права та свободи, які повинні гарантуватись державою через створення ефективного механізму реалізації цих прав. На місцевому рівні право територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України гарантується як через представницькі органи місцевого самоврядування, так і безпосередньо. Сьогодні актуальними є підтримка громадськості, ефективний зворотний зв'язок між владою та суспільством. У межах вирішення цього завдання особливої уваги потребують використання засобів, методів, прийомів і процедур соціально-культурної технології реалізації цих прав, спрямованих на забезпечення діалогу, урахування та цілеспрямоване формування громадської думки, стимулювання громадянської активності, підвищення авторитету органів місцевого самоврядування та довіри до них.

Реалізація конституційних прав громадян потребує не лише закріплених правових норм, наявності основних демократичних інститутів, але й забезпечення ефективного механізму імплементації. Важливим є врахування засад державної регіональної політики, особливостей розвитку інститутів громадянського суспільства, а також готовності громадян до участі у вирішенні місцевих справ.

Чинниками, що обмежують використання досить значних потенційних можливостей впливу локальної демократії, є: відсутність досвіду громадськості стосовно впровадження існуючих механізмів впливу на процес діяльності органів місцевого самоврядування; низький рівень взаємодії влади та територіальної громади; недовіра громадськості до органів місцевого самоврядування; незрілість самого громадського руху; низький рівень правової освіти, матеріально-технічного та кадрового забезпечення органів

місцевого самоврядування, що значно знижує ефективність їх взаємодії з громадськістю.

Практика реалізації прав громадян через форми прямої демократії на місцевому рівні доводить, що в локальних правових актах не завжди закріплюються норми, що регулюють форми безпосередньої участі, подекуди такі норми є недосконалими та фрагментарними. Тому на сьогодні є важливим дослідження предмета локальної демократії, вивчення та удосконалення механізмів її імплементації.

Партисипація передбачає можливість ефективно вирішувати соціально-економічні та громадсько-політичні питання місцевого значення членами територіальної громади у межах правового поля.

Участь громадськості у місцевому самоврядуванні можлива шляхом використання численних знарядь: виборів до місцевих рад; місцевих референдумів; громадських слухань; ініціювання питань на розгляд сесії ради; доручень виборців; впливу на діяльність місцевої влади через громадські організації; звернень громадян (як колективних, так і особистих); зборів громадян за місцем проживання; формування органів самоорганізації населення; утворення громадських рад, інших консультативно-дорадчих органів; соціологічних опитувань; громадської експертизи діяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування тощо. Водночас, сьогодні в Україні застосовуються лише кілька найбільш відомих громадськості форм безпосередньої демократії.

При цьому варто також урахувати, що органи місцевого самоврядування забезпечують реалізацію найбільшого переліку прав громадян та мають більше можливостей і форм взаємодії з іншими елементами конституційно-правового механізму державного управління. Тому демократія участі на локальному рівні є під особливим фокусом як громадянського суспільства, так і влади.

Як зазначено у Рішенні Конституційного Суду України від 11 липня 2012 року (справа про обрання Голови Верховної Ради України), “Сутність

представницької демократії полягає, насамперед, в опосередкованій участі громадян у прийнятті рішень державного значення через своїх представників, покликаних виступати від імені виборців, виражати та захищати інтереси всього народу".

«У цьому ж Рішенні Конституційного Суду України акцентовано: "термін "представницький мандат" обов'язково пов'язаний з обранням особи на посаду, зокрема, народним депутатом України чи депутатом Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутатом сільської, селищної, міської, районної у місті, районної, обласної ради з наданням їй відповідних повноважень, в тому числі виступати від імені виборців. Згідно з Конституцією України представницький мандат мають народні депутати України (частина друга статті 78), Президент України (частина четверта статті 103), депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, а також депутати сільської, селищної, міської, районної, обласної ради, що прямо зумовлено представницьким характером цих органів (статті 136, 140, 141). Міський голова є головною посадовою особою територіальної громади міста (частина перша статті 12 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні") з представницьким мандатом. Наявність представницького мандата міського голови зумовлена насамперед його безпосереднім обранням територіальною громадою міста."

Згідно із частиною першою статті 141 Основного Закону України до складу сільської, селищної, міської, районної, обласної ради входять депутати, які обираються жителями села, селища, міста, району, області на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування. Таке виборче право реалізується у відповідності до виборчого законодавства України.

Спеціальний Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні" визначає, серед іншого, "засади організації та діяльності, правового статусу і відповідальності органів та посадових осіб місцевого самоврядування"» [36].

А Законом України “Про статус депутатів місцевих рад” визначено “правовий статус депутата сільської, селищної, міської, районної у місті, районної, обласної ради як представника інтересів територіальної громади, виборців свого виборчого округу та рівноправного члена місцевої ради, встановлює гарантії депутатської діяльності та порядок відкликання депутата місцевої ради”.

Виборчий кодекс України набрав чинності з 1 січня 2020 року. Цим Кодексом передбачено зміну виборчої системи, у тому числі, для місцевих виборів. На місцевих виборах 2020 року було застосовано чотири різні виборчі системи, залежно від типу виборів та кількості жителів.21

Згадані місцеві вибори мали певну особливість: проводились в умовах реформування адміністративно-територіального устрою. За результатами таких виборів загалом було обрано 42988 депутатів (всього мандатів було 43122) до 1577 обласних, районних, міських, селищних і сільських рад та районних у містах рад. З них 35,25% (15153) жінок. У 18 місцевих радах вибори не відбулись.

Обрано 1660 депутатів обласних рад (22 ради), 5360 депутатів районних рад (119 рад), 562 депутати районних у містах рад (15 рад: у Дніпропетровську, Кропивницькому, Полтаві, Херсоні), міських рад – 11242 депутатів (370 рад), 10247 депутатів сільських, селищних рад (428 рад), 1421 голова: міських – 370, селищних – 428, сільських – 623 [12].

Найбільший відсоток (82,2%) міських, селищних, сільських голів - безпартійні, 3,03% – висуванці від політичної партії “Всеукраїнське об’єднання “Батьківщина”, 2,11% – від політичної партії “Опозиційна платформа – За життя”, від політичної партії “Європейська Солідарність” – 1,97%, по 1,2% – від політичних партій Всеукраїнське об’єднання “Свобода” та “Українська стратегія Гройсмана”, решта – менше за 1% [12].

Проблематика використання інституту локальної демократії в умовах дії режиму воєнного стану.

«Закон України “Про правовий режим воєнного стану” визначає зміст правового режиму воєнного стану, порядок його введення та скасування, правові засади діяльності органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій в умовах воєнного стану, гарантії прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб» [29].

«Відповідно до частини першої статті 1 Закону “воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень”» [29].

«Стаття 9 Закону України “Про правовий режим воєнного стану” визначає особливості здійснення органами державної влади та органами місцевого самоврядування повноважень в умовах воєнного стану. Серед іншого, відповідно до частини другої цієї статті, органи місцевого самоврядування здійснюють повноваження, надані їм Конституцією України, цим та іншими законами України. Частина третя обумовлює звільнення від відповідальності “за рішення, дії чи бездіяльність, негативні наслідки яких неможливо було передбачити або які охоплюються виправданим ризиком, за умови, що такі дії (бездіяльність) були необхідні для відсічі збройної агресії проти України або ліквідації (нейтралізації) збройного конфлікту”»[29].

Частинами четвертою та п’ятою цієї статті сільському, селищному, міському голові територіальної громади, на території якої не ведуться бойові дії та не прийнято рішення про утворення військової адміністрації населеного пункту (населених пунктів), надано дискреційні повноваження приймати одноосібно окремі рішення, що належать до повноважень інших органів.

«Стаття 4 Закону України “Про правовий режим воєнного стану” передбачає можливість утворення тимчасових державних органів – військових адміністрацій (обласних, районних, населених пунктів). На виконання Закону України “Про правовий режим воєнного стану” для здійснення керівництва у сфері забезпечення оборони, громадської безпеки і порядку Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 68 “Про утворення військових адміністрацій” (https://www.president.gov.ua/documents/682022-41405) було утворено обласні військові адміністрації та на базі існуючих районних державних адміністрацій - відповідні районні військові адміністрації, а іншими указами Президента України – військові адміністрації населених пунктів [29] (Додаток А).

Отже, з 24 лютого 2022 року до 26 червня 2023 року було створено 303 військові адміністрації» [36].

Отже, відповідно до законодавства, утворення військової адміністрації населеного пункту передбачає надання широкого кола повноважень, визначених статтями 10 та 15 Закону України “Про правовий режим воєнного стану”, такій військовій адміністрації та її начальнику. При цьому повноваження органу місцевого самоврядування не припиняються. Відповідно до пункту 3 частини першої статті 78 Закону України “Про місцеве самоврядування в Україні”, повноваження, зокрема, сільської, селищної, міської ради “можуть бути достроково припинені” у випадках, передбачених Законом України “Про правовий режим воєнного стану”; аналогічне положення щодо можливості дострокового припинення повноважень сільського, селищного, міського голови містить абзац другий

частини другої статті 79 Закону України “Про місцеве самоврядування в Україні”. Але залишається незрозумілим, які підстави, умови та суб’єкт прийняття відповідного рішення.

«З 2012 року в Україні відсутнє законодавче регулювання місцевих референдумів. Варто зазначити, що дискусія щодо законодавчого регулювання місцевого референдуму також існує. Так, у 2015 році було зареєстровано кілька законопроектів “Про місцевий референдум” (реєстр. № № 2145а-1, 2145а-2, 2145а-3, 2535-1). При розгляді цих проектів Комітет з питань правової політики та правосуддя Верховної Ради України VIII скликання рекомендував парламенту прийняти рішення щодо цих законопроектів, визначившись шляхом голосування. Утім жоден з них не розглядався в залі пленарних засідань» [30].

«У вересні 2019 року у Верховній Раді України IX скликання зареєстровано новий проект Закону України “Про місцевий референдум”, який наразі знаходиться на розгляді профільного комітету Верховної Ради України (реєстр. № 5512 від 19.05.2021). Як зазначено у пояснювальній записці до законопроекту № 5512, “У процесі роботи над законопроектом бралися до уваги концепції проектів законів про місцевий референдум, зареєстровані у Верховній Раді України попередніх скликань, відповідні правові позиції Конституційного Суду України, положення Європейської хартії місцевого самоврядування, а також міжнародні стандарти та рекомендації міжнародних інституцій, зокрема, “Про референдуми і громадські ініціативи на місцевому рівні” (1996), “Про участь громадян у місцевому публічному житті” (2001), “Референдуми: на шляху до вироблення належної практики в Європі” (2005), “Про Кодекс належної практики щодо референдумів” (2007) та ін.”» [30, 36].

Отже, на виконання пункту 20 частини першої статті 92 Конституції України важливо повернутись до активної дискусії щодо законодавчого забезпечення місцевих референдумів.

Аналіз практики застосування законодавства щодо форм локальної демократії здійснено на підставі опитування представників органів місцевого самоврядування та місцевої виконавчої влади. Основним завданням опитування у контексті аналізу для кваліфікаційної роботи стало встановлення актуальних форм локальної демократії та проблем їх використання.

Опитувальник містив питання, окрім загального характеру (регіон та категорія населеного пункту проживання респондента, його статус), щодо:

визначення популярних, ефективних та затребуваних форм локальної демократії (на думку респондентів),

статутної нормотворчості та правового регулювання форм локальної демократії,

рівня комунікації "влада-громада",

пропозицій законодавчого удосконалення форм локальної демократії.

В опитуванні загалом взяли участь 676 респондентів (Рис.2.2.) (Додаток Б), з них:

✓ представників органу місцевого самоврядування – 620 осіб,

✓ представників виконавчої влади – 18 осіб,

✓ представників громадських об`єднань – 5 осіб,

✓ інше: 33 особи (заявили себе як "члени територіальних громад", "громадяни України").

В опитуванні взяли участь представники 24 областей України. Найбільше учасників (по 69 або 10,2 %) – з Полтавської та Львівської областей. Не зважаючи на окупацію та бойові дії частини Херсонської та Луганської областей, активність учасників цих територій була також високою: відповідно 54 (8 %) та 50 (7,4 %) респондентів. Найменш активними виявились жителі столиці – лише 4 учасники (0,6 %), Кіровоградської області – 6 учасників (0,9 %) та Хмельницької області – 7 учасників (1%) (Рис.2.3.) (Додаток В):

Серед учасників опитування найбільша кількість жителів міст – 345 (51%) осіб. Жителів селищ – 139 осіб (20,6%), сіл – 190 осіб (28,1%) , 2 особи (0,3%) не указали категорію населеного пункту (Рис.2.4.) (Додаток Г).

Відповідаючи на питання “Які форми локальної демократії, на Вашу думку, є найбільш популярними?”, учасники мали можливість обрати не більше 3 запропонованих варіантів відповідей. Таким чином, найчастіше називали такі форми локальної демократії, як громадські слухання (420 згадувань), звернення (271 згадування), загальні збори (242 згадування). Серед пропонованих варіантів найменше голосів набрали громадська експертиза (22), доручення виборців (44), консультативно-дорадчі органи (72) (Рис.2.5.) (Додаток Д). Як додаткові позиції один із учасників назвав соціологічні незалежні опитування. Не визначились із відповіддю 3 особи.

Серед форм локальної демократії, які на думку респондентів є найбільш ефективними (учасники також мали можливість обрати не більше 3 запропонованих варіантів відповідей), було названо 392 рази громадські слухання, загальні збори (229 згадувань), звернення (192 згадування). Найменш ефективними учасники вважають доручення виборців (46), громадську експертизу (53), консультативно-дорадчі органи (72) (Рис.2.6.) (Додаток Ж).

Серед іншого, додатково окремі учасники вважають ефективними наступні форми діалогу “влада-громада”: прямі ефіри у форматі питання-відповіді, висвітлення діяльності влади через ЗМІ, відкритість та прозорість процесів, особистий прийом громадян, детальні звіти у відкритому доступі щодо витрат та надходжень до бюджету, а також публікація результатів всіх голосувань з поіменним списком депутатів.

У цьому випадку, вочевидь, учасники помилково ототожнювали форми демократії із іншими формами діалогу “влада-громада”.

Учасники зазначали, що поєднання кількох інструментів локальної демократії є ефективним, адже вирішують вони різні завдання та залучають різну цільову аудиторію.

Однак, порівнюючи відповіді на питання щодо популярних та ефективних форм локальної демократії, слід зазначити наступне: не всі популярні форми респонденти відмітили однаково ефективними.

При цьому місцеві ініціативи, хоч не є настільки популярними (137 згадувань), більша кількість учасників визнала ефективними (190 згадувань) (Рис.2.7.) (Додаток К). Така ж тенденція щодо:

− місцевих референдумів: 109 проти 134 згадувань відповідно,

− публічних консультацій: 89 проти 135,

− громадської експертизи: 22 проти 53:

Отже, в Україні спектр законодавчого регулювання взаємодії органів публічної влади та громадянського суспільства є достатньо широким. Участь громадян у процесах формування та реалізації публічної політики в Україні закріплена у Конституції України, регламентується законами України, численними підзаконними актами, актами допоміжного характеру. Вона наразі передбачена через діяльність громадських об`єднань, консультативно-дорадчі органи, референдуми, інші форми прямої демократії.

Існують певні особливості функціонування інституту локальної демократії в умовах дії правового режиму воєнного стану. Відповідно до статті 64 Конституції України в умовах дії режиму воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень (окрім передбачених статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції).

Режим воєнного стану суттєво впливає на використання форм прямої демократії з огляду на безпекові фактори. Це призводить до утруднення чи унеможливлення дотримання норм законодавства, коли та чи інша форма прямої демократії є безумовною до застосування (у сфері безпеки, містобудування, екології, звітування посадових осіб, обговорення кандидатур на посади старост тощо).

Про те, що режим воєнного стану вплинув на можливість використання форм демократії у вигляді виборчого права, наголошували і

учасники опитування в рамках дослідження описаного в кваліфікаційній роботі.

На підставі аналізу практики застосування законодавства щодо форм локальної демократії, здійсненого через опитування представників органів місцевого самоврядування та місцевої виконавчої влади, визначено, що найпопулярнішими і ефективними формами безпосередньої демократії є громадські слухання, звернення, загальні збори.

РОЗДІЛ 3. СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ІНСТИТУТУ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ

Інституційна характеристика сучасної держави пов’язана з відображенням її як певної цілісності, виокремленої із соціального середовища, організованої системи різноманітних органів і установ, що перебувають у взаємній залежності один від одного, що зазвичай іменується механізмом держави [6].

Слід зазначити, що складові елементи механізму держави не слід звужувати лише до органів держави через те, що його функціонування було б неможливим без таких інститутів держави, як надзвичайний стан, вибори, референдум.

У рамках державного механізму більшість інститутів набуває організаційної форми. Організаційними інститутами є інститут глави держави, інститут парламенту, інститути виконавчої влади та ін. Однак існують і нормативні, або як їх ще називають, функціональні інститути державної влади. До них належать, наприклад, інститут виборів, референдуму, надзвичайного стану.

Ефективне функціонування сучасних державних інститутів потребує високого рівня загальної та інституційної довіри, тоді як низькі значення обох показників призводять до аномії та ерозії політики як простору загальної волі й загальних інтересів.

Таким чином, проблема ефективності виявляється безпосередньо пов’язаною з проблемою визнання суспільством правомірності, справедливості існуючої влади. І хоча в розпорядженні еліти, здавалося б, знаходяться всі ресурси влади, це не може гарантувати їй стійкості свого становища без набуття вирішального ресурсу – добровільної згоди на те основної частини населення.

Поки держава утримує рівень легітимності, політична система характеризується порівняною стабільністю. Наявність великої кількості

конкуруючих неформальних інститутів і відсутність зростання ефективності формальних є серйозними факторами дестабілізації. З моменту їх формування неформальні інститути залишаються раціональною стратегією акторів, люди вважають за краще діяти вже звичними і перевіреними способами, що так чи інакше відбивається на політичній культурі суспільства. Інституційний вакуум і правовий нігілізм, закріплені у політичній культурі, поширюються на рівень інститутів, тобто призводять до негативного сприйняття інституційної системи в цілому. Це позначається не тільки на ефективності державного апарату, але й серйозним чином змінює структуру розподілу влади [2].

Важливою також є проблема, як суспільство сприймає інститути. Так, функції президента сприймаються скоріше в дусі інституту монархії (президент – як батько нації, добрий і справедливий монарх). Ставлення до депутатів і місцевої влади нагадує відносини між клієнтом і патроном, якщо не між феодалом і кріпаком. Будь-який політик, який приходить на зустріч з виборцями, особливо в сільських районах, будь він від партії влади або ж від опозиції, сприймається як чиновник, якому скаржаться на невиплачені пенсії, звертаються з проханнями про влаштування на роботу тощо.

«До прикладів інституціональних спотворень можна віднести не зовсім вдалий розвиток запозичених інститутів західних демократій країнами СНД і України. Так, інститут омбудсмана, який успішно розвивається в країнах Західної Європи, виявився вкрай неефективним в умовах вітчизняної інституційної системи. Причиною інституційних спотворень переважно є конфлікт формальних і неформальних інститутів конкретного суспільства» [2].

Протидія інституційним кризам передбачає комплексне переосмислення інституційних перетворень, яке повинно включати п’ять основних компонентів:

1) підвищення відповідальності (підзвітності) державних і політичних діячів;

2) зміцнення інституційних обмежувальних рамок у державній системі;

3) розширення участі громадянського суспільства в політичному процесі та нагляд боку засобів масової інформації;

4) створення конкурентного приватного сектора;

5) реформа системи управління державним сектором.

Розглядаючи питання про інституційний вимір сучасної держави, необхідно розглянути вплив глобалізації на функціонування й тенденції розвитку інститутів у сучасних умовах.

Глобалізація, будучи продуктом поєднання як стихійних процесів світової гуманітарної еволюції, так і свідомої цілеспрямованої діяльності людей, веде до перетворень, досить значущих у планетарному вимірові:

по-перше, до трансформації різних національних політичних і економічних систем в єдину цивілізацію, в результаті чого світове співтовариство націй перетворюється на загальносвітовий соціум;

по-друге, до встановлення певних загальноприйнятих правил суспільного життя на планеті, визнаних добровільно або під впливом з боку світової спільноти або окремих держав, що мають можливості такого впливу;

по-третє, до зародження цілісної (планетарної) системи економічного і політичного світопорядку.

Формування нової інституційної системи сучасного суспільства призводить до зміни ролі державних інститутів і держави в ній. Сучасна інституційна система характеризується високим ступенем інституційних взаємодій при низькому рівні ієрархізації та різновекторності руху інформації, що призводить до рівномірного розподілу ресурсів і владних повноважень. В інституційній системі сучасної держави формується декілька осередків інституціоналізації, внаслідок чого формується нова конкурентна парадигма розвитку інститутів сучасної держави.

Можна виокремити три основні напрями цієї конкуренції

1) глобальний рівень, на якому, з одного боку, формується міждержавний «ринок інститутів», а з іншого – відбувається посилення інституційної конкуренції між державами та міжнародним організаціями;

2) локальний рівень, на якому формується конкурентне середовище у відносинах між загальнодержавними і регіональними інститутами;

3) у державах, які перебувають у стані модернізації, відбувається також інституційна конкуренція між формальними та неформальними інститутами [31].

Сучасні інформаційні технології, і перш за все формування системи електронного уряду, допоможе вирішити ряд проблем, пов'язаних з деформалізацією інститутів, що є важливим питанням функціонування демократичних інститутів.

Електронний уряд являє собою новий тип і форму соціальної взаємодії, за допомогою якого організовується суспільне життя, забезпечується стійкість зв'язків і відносин у рамках соціальної організації суспільства. Електронний уряд можна розглядати як систему соціальної взаємодії безлічі індивідів, а не просто систему надання державних і муніципальних послуг в електронній формі, оскільки його основними елементами є люди, їх взаємовідносини і зв'язки.

Електронне урядування в соціальній системі можна розглядати як систему соціальних взаємодій трьох великих суб'єктів суспільства: держави, громадян і комерційних організацій.

«Можна виокремити три групи функцій електронного уряду як системи соціальної взаємодії.

1. Напрям «держава – держава». У рамках цього напряму функціональна спрямованість електронного уряду полягає в організації систем міжвідомчого електронного документообігу та впровадження стандартів електронного діловодства, розробленні галузевих програм інформатизації, підключення до інформаційних мереж органів державної влади, розвитку міжвідомчих інформаційних систем і баз даних.

2. Напрям «держава – бізнес» містить підвищення ефективності соціальної взаємодії органів державної влади і бізнесу, формування умов, необхідних для розвитку механізмів електронної торгівлі та прискореного розвитку конкурентоспроможного виробництва товарів і послуг, удосконалення управління державним замовленням.

3. Напрям «держава – громадяни» передбачає реалізацію прав громадян на вільний пошук, отримання та передачу інформації, підвищення інформаційної відкритості органів державної влади, а також якості послуг, що надаються громадянам» [31].

Електронний уряд також допоможе змінити односпрямовані форми соціальної взаємодії всередині політичних структур. Одним із таких інструментів є надання можливості прямого волевиявлення громадян у процесі підготовки й ухвалення управлінських рішень. Формами здійснення цього інструменту є електронне голосування, обговорення політичних питань на форумах і в блогах, створення віртуальних спільнот у мережі. Така форма соціальної взаємодії між державою і соціумами створює потенціал для подолання складної ієрархії політичної системи, сприяє зростанню капіталу суспільної довіри, при цьому до мінімуму звужує залежність громадян від державних службовців.

«Виходячи з основних підходів до визначення сутності інституціоналізації в державно-правовій сфері, можна відокремити такі її складові:

1) нормативні – формування стійких моделей поведінки суб’єктів, закріплення цих моделей у різних джерелах права;

2) організаційні – організаційне забезпечення ефективного функціонування встановлених моделей поведінки суб’єктів за допомогою створення різних соціальних структур, формування механізмів громадського контролю та зовнішніх атрибутів інститутів;

3) функціональні – формування цілей і завдань, а на їх основі напрямків діяльності інститутів. Функції інститутів насамперед полягають в консолідації суспільства та регулюванні взаємовідносин між суб'єктами;

4) суб'єктні – інститути формують систему статусно-рольової диференціації, поділу праці, що призводить до професіоналізації індивідів. Саме в інститутах поділ функцій і відносини взаємозалежності між індивідами стають відтворюваними, що обумовлює формування якісно нових вимог до суб'єктів, які формують інститут» [31].

Результатом реалізації зазначених складових є створення ефективного інституту держави.

Враховуючи положення, отримані нами впродовж попередніх досліджень, до ознак інституту сучасної держави слід відносити такі:

1) це автономний елемент держави, статус і положення якого закріплені у правових нормах;

2) це організаційна структура, яка складається з окремих взаємопов'язаних елементів і є частиною більшої структури – держави;

3) чітке функціональне спрямування – основною метою є створення умов для регулювання та фактичне упорядкування певної групи відносин;

4) відповідність правам і свободам людини;

5) державотворча мобільність – здатність до міжінституційної конкуренції та діджиталізації;

6) глобалізаційна придатність – орієнтованість на утримання балансу між внутрішньодержавними та міждержавними, урядовими, приватними та громадськими інтересами, наявність ефективного механізму взаємодії з міжнародними урядовими та неурядовими організаціями [31].

Отже, під інститутом сучасної держави слід розуміти регламентовану правовими нормами, порівняно автономну, здатну до міжінституційної конкуренції та діджиталізації організаційну складову держави, функціональним спрямуванням якої є створення умов для регулювання та фактичного упорядкування певної групи відносин у соціумі, відповідно до

забезпечення виживання й розвитку громадянського суспільства та захисту прав і свобод людини як мети та призначення сучасної держави.

ВИСНОВКИ

За результатами сформовано наступні висновки**:**

Попри те, що за ст. 38 Основного Закону України регламентовано право громадян брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, право вільно обирати й бути обраними до органів державної влади й органів місцевого самоврядування, практично відсутні ґрунтовні дослідження ідеологічних гарантій їхнього забезпечення.

Конституція України, Виборчий кодекс України 2019 року та інші нормативно-правові акти України становлять правову основу чинних гарантій права обирати та бути обраним до органів державної влади й органів місцевого самоврядування, їх різних видів і форм здійснення. Ідеологічні гарантії, як правило, належать до загальносоціальних гарантій поряд з політичними, економічними, а також нормативно-правовими, інституційними тощо.

Слід акцентувати на визначальній ролі та значенні цього виду гарантій для розвитку виборчого права, належного функціонування виборчої системи України, становлення політично свідомих, патріотичних і відповідальних громадян, підвищення кваліфікації та професіоналізму посадових осіб, уповноважених здійснювати підготовку та проведення відповідних виборів, офіційних спостерігачів, недопущення фальсифікації результатів волевиявлення тощо.

Інституційний підхід на теперішній час посідає важливе місце не тільки в економічних, але й в юридичних дослідженнях. Завдяки використанню інституційного підходу стає можливим розкриття особливостей розвитку та формування ключових соціальних інститутів, а відтак і норм, які створюються для впорядкування відносин у цій сфері. Інституційний світ зі своїми правилами і організаціями, елементами і функціями розвивається в

силу рушійної енергії потреб соціуму, для задоволення й обслуговування яких ці інститути, власне, і створюються.

Держава – це основний інститут політичної системи суспільства, який організовує, спрямовує і контролює спільну діяльність і відносини людей, суспільних груп, класів, асоціацій. Держава є центральним інститутом влади в суспільстві та концентрованим здійсненням цією владою політики. Саме тому і в теоретичному осмисленні, і в побутовій свідомості, і в дійсності всі три явища – держава, влада і політика – цілком природно ототожнюються.

Таким чином, інституційна взаємодія в українському політичному процесі відбувається у контексті «подвійного переходу». Демократизація інституційної взаємодії пов'язується із подоланням радянської спадщини, а становлення мережевого суспільства із глобальним розповсюдженням комунікативних мереж.

Серед усіх компонентів інституційної взаємодії найважливішими є публічна влада, опозиція та групи інтересів. Саме від їх участі в інституційній взаємодії залежить успішність європейської інтеграції України.

Серед причин, які стають на заваді підвищенню ефективності інституційної взаємодії виокремлено «конституційні реверси» (тобто, зміну законодавства щодо інституційної взаємодії між парламентом, президентом та урядом) та недостатню урегульованість діяльності груп інтересів.

Чітке розуміння «поля» проблематики в діяльності суб'єктів публічного управління та адміністрування дозволяє сформулювати в подальшому цільові орієнтири для якісних та кількісних змін як в їх організаційних структурах, так і у функціональному змісті діяльності, визначити достатність та необхідність ресурсної бази для проведення трансформацій, спроєктувати алгоритми реалізації визначених завдань та в цілому забезпечити якісне використання системного підходу до розв'язання визначеної проблематики.

В подальшому це породжує проблему наукового пошуку нової організаційно-функціональної моделі діяльності суб'єктів публічного

управління та адміністрування. Це ставить технічні завдання розробки моделі, її навчання та втілення у практичне використання. Виходячи з концептуальних завдань такої моделі можна говорити про те, що в рамках пропонованої нової моделі суб'єкти публічного управління та адміністрування повинні вміти продукувати та просувати ефективні соціальні пропозиції: стратегії, програми та проєкти розвитку, переміщувати соціальні ресурси та зусилля у необхідних для територій і країни напрямках. Це змушує їх бути відповідним викликам часу і своєчасно та змістовно змінювати техніки та технології здійснення влади та адаптувати систему діяльності суб'єктів публічного управління та адміністрування під зовнішні виклики та внутрішні зміни.

Тому вивчення положень виборчого права в їх сукупності і системних взаємозв'язків між собою і з принципами права вищого ієрархічного рівня – це шлях до побудови послідовної доктрини виборчого права в цілому. Сформованого на основі позитивного образу інституту публічної влади, який виступає домінантним чинником підвищення ефективності діяльності виборчого процесу, що впливає на якість державно-управлінських рішень, а отже, і на розвиток суспільства в цілому, яке залежить від сформованих взаємовідносинами відкритого партнерства влади та громадян як рівних суб'єктів визначеного механізму.

Відзначено, що інтегративний механізм державного управління безпекою виборчого процесу на підставі довіри повинен ґрунтуватися на принципах відкритого партнерства влади та громадян як рівних суб'єктів відносин, наукових концептах функціонування моделей державного управління безпекою виборчого процесу на принципах відкритого партнерства.

Режим воєнного стану суттєво впливає на використання форм прямої демократії з огляду на безпекові фактори. Це призводить до утруднення чи унеможливлення дотримання норм законодавства, коли та чи інша форма прямої демократії є безумовною до застосування (у сфері безпеки,

містобудування, екології, звітування посадових осіб, обговорення кандидатур на посади старост тощо).

Про те, що режим воєнного стану вплинув на можливість використання форм демократії у вигляді виборчого права, наголошували і учасники опитування в рамках дослідження описаного в кваліфікаційній роботі.

На підставі аналізу практики застосування законодавства щодо форм локальної демократії, здійсненого через опитування представників органів місцевого самоврядування та місцевої виконавчої влади, визначено, що найпопулярнішими і ефективними формами безпосередньої демократії є громадські слухання, звернення, загальні збори.

Під інститутом сучасної держави слід розуміти регламентовану правовими нормами, порівняно автономну, здатну до міжінституційної конкуренції та діджиталізації організаційну складову держави, функціональним спрямуванням якої є створення умов для регулювання та фактичного упорядкування певної групи відносин у соціумі, відповідно до забезпечення виживання й розвитку громадянського суспільства та захисту прав і свобод людини як мети та призначення сучасної держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабенко К. А. Конституційні гарантії демократизму політичного режиму в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. URL: https://6aas.gov.ua/ua/proekty/articles/b/429-konstitutsijni-garantiji-demokratizmu-politichnogorezhimu-v-ukrajini-suchasnij-stan-ta-perspektivi-rozvitku.html.
2. Бідочко Л. Трансформації лівих політичних партій в Україні на початку XXI ст.: матеріалістичний аналіз. *Гілея: науковий вісник*. 2018. Вип. 129. С. 322-328. URL:: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2018_129_82
3. Братковський М.Й. Формування механізмів реалізації публічної влади на підставі довіри: автореф. дис. … д-ра наук з держ. упр.: 25.00.02 / Донецький держ. ун-т упр. Донецьк, 2011. 34с. URL: http:// www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=A=&S21COLORTERMS=1&S21STR=%D0%91%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0% BA%D0%B8%D0%B9%20%D0%9C.%20 %D0%9B.$, С.18.].
4. Букач В., Камінська Н., Медвідь Л. Інституційні гарантії конституційних політичних прав і свобод людини та громадянина в Україні. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2021. № 1 (21). С. 39–46. doi: https://doi.org/10.33270/04212101.39.;
5. Вибори Президента України 31 берез. 2019 р. URL: https://www.cvk.gov.ua/wp-content/uploads/2019/10/2019-VPUua-Analytical-report.pdf.

6. Вінничук Н. Політична опозиція як інститут сучасної демократії автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ наук : 22.00.02 / Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. Київ, 2021. 17 с.
7. Горбатюк М. Діяльність НДП як "партії влади" у контексті формування регіонального політичного режиму (на прикладі Вінницької області). *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України.* 2018. Вип. 1. С. 55-102. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2018_1_4
8. Грабильніков А. В. Організаційно-правові гарантії конституційного права брати участь в управлінні державними справами. URL: http://apnl.dnu.in.ua/1_2011/7.pdf.
9. Грязнова О. Політична відповідальність та народні депутати України URL: http://www1.deputat.org.ua/content/print.php?actionanalitics&ar_id929
10. Закон України про відновлення дії окремих положень Конституції України :. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/742-18.
11. Інституціоналізація публічного управління в Україні: стан проблем та перспективи розвитку: монографія / за заг. ред. С. К. Хаджирадєвої ; С. К. Хаджирадєва, В. О. Гусєв, А. П. Рачинський, О. В. Половцев [та ін.] ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ : НАДУ, 2018. 247 с.
12. Існуючі форми локальної демократії та механізми їх правового регулювання. О. Бойко, - К., Центр політико-правових реформ, 2023. - 135 с. [електронне видання]
13. Камінська Н. Верховенство права як визначальна конституційна засада вирішення виборчих спорів (методологічні підходи). Філософські та методологічні проблеми права. 2020. № 2. С. 15–22. doi: https://doi.org/10.33270/02202002.15.;

14. Князевич Р. П. Конституційно-правові засади виборів Президента України: проблеми теорії і практики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.0.02. Одеса, 2002. 18 с
15. Ковбасюк С.В. Міждисциплінарний підхід у дослідженні інституціоналізації державної влади. *Методологія та інноватика загальнотеоретичної юриспруденції* : монографія / за ред. Ю.М. Оборотова. Одеса : Фенікс, 2019. С. 198–209.
16. Ковбасюк С.В. Напрями інституціоналізації недискримінації в Україні. *Підприємництво, господарство і право* : наук.-практ. госп.-правовий журнал. 2019. № 12. С. 259–263.
17. Кольцов В. М. Міжінституційні відносини як чинник структуризації парламентської опозиції. *Науковий журнал "Politicus"*, 2021. № 1. С. 52–57. URL: http://politicus.od.ua/1_2021/8.pdf.
18. Кольцов В. М. Особливості становлення та структуризації політичної опозиції в країнах Вишеградської групи : дис. … д-ра політ. наук : 23.00.02. Одеса, 2020. 619 с.
19. Костецька Л.М. Особливості антикризового управління виборчим процесом в Україні. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.01 – «Теорія та історія державного управління» – Національна академія державного управління при Президентові України, Київ, 2019., с.61.
20. Кучабський О.Г., Погорєлий С.С. Довіра до органів публічної влади як ключовий фактор ефективності системи державного управління. *Публічне управління: теорія та практика.* 2013. Вип. 1. С. 103-108. URL: http://irbis-nbuv.gov. ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&MAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_ name=PDF/Pubupr_2013_1_19.pdf.
21. Ленігевич Б. Взаємодія політичного та адміністративного управління: уроки для України. *Науковий журнал "Менеджер. Вісник Донецького*

державного університету управління. Серія "Державне управління". 2019. №1(82). С. 73– 81.

22. Мендель, Ю. Чому Україна досі не легалізувала лобізм? Як врегульований лобізм у розвинених країнах та навіщо Україні закон про лобізм? *Українська правда*. 11 жовтня. 2021. URL: https://www. epravda.com.ua/columns/2021/10/11/678609/
23. Національна стратегія у сфері прав людини : Указ Президента України від 24 берез. 2021 р. № 119/2021. URL: https://www.president.gov.ua/documents/1192021-37537.
24. Нестерович В. Ф. Особливості проведення виборів до органів місцевого самоврядування в Україні. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка. 2019. № 2 (86). С. 52–68. doi: https://doi.org/10.33766/2524-0323.86.52-68.
25. Норт Д., Волліс Д., Вайнгест Б. Насильство та суспільні порядки. Основні чинники які вплинули на хід історії. Київ : Наш формат, 2017. 352 с.
26. Погорєлий С.С. Довіра громадян до органів публічної влади як суспільно-політичний феномен: автореф. дис. … канд наук з держ. упр.: 25.00.02 / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Одес. регіон. ін-т держ. упр. Одеса, 2011. 19 с. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgibin/ irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe? Z21ID=&I21DBN=REF&P21DBN=REF&S21STN=1&S21REF=10&S21F MT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21 P03=A=&S21COLORTERMS=1&S21STR= %D0%9F%D0%BE %D0%B3%D0%BE%D1%80%D1%94%D0%BB%D0%B8%D 0%B9%20%D0%A1$
27. Половцев О.В. Віремейчик А.М., Линецький М. В. Сучасна проблематика процесів трансформації організаційно-функціонального змісту діяльності суб'єктів публічного адміністрування. Державна політика щодо місцевого самоврядування: стан, проблеми та

перспективи: збірник матеріалів 13-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції / за наук. ред. проф. О. В. Чепелюк, І. П. Лопушинського, Р. М. Плюща. Хмельницький: ХНТУ. 2022. С. 116-119.

28. Половцев О.В. Системний підхід до прийняття рішень в державному управлінні: монографія / Половцев О.В., [монографія] GlobeEdit Dodo Books Indian Ocean Ltd. member of the OmniScriptum S.R.L Publishing groupe, 2021 p., 207 стор., ISBN 978-620-0-62602-8/.
29. Про правовий режим воєнного стану. Закон України. Назва з екрану: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text
30. Проект Закону про місцевий референдум. Назва з екрану: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71942
31. Савков А.П. Державне управління виборчим процесом в Україні: теоретико-методологічні засади: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління, с.30;
32. Саркісян В. Конституційно-правове регулювання громадського контролю за виборами в Україні. Науковий вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка. 2019. № 4. С. 56–66. doi: 10.33766/2524-0323.88.56-66.;
33. Сінченко Д. Рецепти проти популізму, або Як отримати свідомого виборця. URL: https://www.pravda.com.ua/columns/2019/08/30/7224861/.
34. Стаднік О. М. Загальносоціальні та нормативно-правові гарантії реалізації виборчих прав. Часопис Київського університету права. 2010. № 3. С. 77–81.
35. Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 68 “Про утворення військових адміністрацій” (https://www.president.gov.ua/documents/682022-41405)
36. Укази Президента. Назва з екрану: https://www.president.gov.ua/documents/decrees?s-num=&contain-rule=contains&s-text=%D0%9F%D1%80%D0%BE+%D1%83%D1%82%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%B5%D0%BD

%D0%BD%D1%8F+%D0%B2%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%85+%D0%B0%D0%B4%D0%BC%D1%96%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9&date-from=24-06-2022&date-to=24-06-2023&order=desc&

37. Чухно А. Інституціоналізм: теорія, методологія, значення. *Економіка України*. 2008. № 6. С. 4.
38. Яковлев Д. В. Соціологія політичного вибору. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2016. № 10. С. 194–197.
39. Tytko A., Smokovych M., Chernezhenko O., Stremenovskyi S. Nepotism, favoritism and cronyism as a source of conflict of interest: corruption or not? Amazonia Investiga. 2020. No. 9 (29). P. 163–169. doi: http://dx.doi.org/10.34069/ AI/2020.29.05.19.
40. Yakovleva L., Yarova L., Koltsov V. Institutional Interaction in the Network Society: Public Authorities, Opposition, Interest Groups. *Proceedings of the International Conference on Social Science, Psychology and Legal Regulation* (SPL 2021). 2021. Vol. 617. URL: https://www.atlantis-press.com/proceedings/spl-21/ 12596671.
41. Yakovleva, L., Yakovlev, D. Institutional interaction and political choice in a transitional society. What role for the social sciences. *Nationalism and Ethnic Politics*. 2020. № 2 (4). P. 582–608.